

**T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÖZETLEME
TUTUMLARININ BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

Berkay EROĞLU

Denizli - 2019

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÖZETLEME TUTUMLARININ
BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Berkay EROĞLU

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ASLAN

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Bu çalışma, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Türkçe Eğitimi Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Nevin AKKAYA

Üye: Doç. Dr. Gökhan ÇETİNKAYA

Üye: Dr. Yasemin ASLAN

İmza

Nevin
G. Çetinkaya
Y. Aslan

Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 24.07.2019 tarih ve 31.8. sayılı kararı ile onaylanmıştır.

M. Buluş

Prof. Dr. Mustafa BULUŞ

Enstitü Müdürü

ETİK BEYANNAMESİ

Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nün yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi; görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu; başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu; atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı; bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Berkay EROĞLU

TEŞEKKÜR

Bu çalışmayı gerçekleştirirken beni en iyi ve özverili şekilde yönlendiren ve tecrübelerini benimle paylaşan değerli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Yasemin ASLAN'a, çalışma sürecinde ilgi ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Gökhan ÇETİNKAYA'ya, bu süreçte her zaman yanımda olan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Ortaokul Öğrencilerinin Özetleme Tutumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi

EROĞLU, Berkay

Yüksek Lisans Tezi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı

Türkçe Eğitimi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ASLAN

Haziran 2019, 49 sayfa

Bu çalışmanın amacı öğrencilerin özetlemeye karşı tutumlarının sınıf düzeyi, cinsiyet, okuma alışkanlıkları ve Türkçe dersi başarı düzeyleri gibi değişkenlerle arasındaki ilişkiyi incelemektir. Öğrencilerin özetleme tutumlarına etki eden değişkenlerin etki düzeylerinin belirlenmesi özetleme becerilerinin geliştirilmesine zemin hazırlayacaktır. Betimsel nitelikli bu çalışmada veri toplama tekniklerinden anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunda 2018-2019 eğitim-öğretim yılında bir devlet ortaokulunda öğrenimlerini sürdüren 478 öğrenci yer almıştır. Çetinkaya ve Demir tarafından geliştirilen ve bu çalışmada kullanılan Tutum Ölçeği “Özetleme Yapmaktan Hoşlanma” ve “Özetlemenin Önemine İnanma” olmak üzere iki faktörlü yapıda toplam 27 sorudan oluşmaktadır. Anket yöntemiyle elde edilen veriler istatistik paket programları kullanılarak frekans, yüzdelikler ve aritmetik ortalamaları çözümlenmiştir. Yapılan çözümleme sonucunda, 5 ve 6. sınıf öğrencilerinin 7 ve 8. sınıf öğrencilerine göre, Türkçe dersi başarı notu yüksek olan öğrencilerin Türkçe dersi notu düşük olan öğrencilere göre, daha sık kitap okuyan öğrencilerin daha az kitap okuyan öğrencilere göre ve kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre özetlemeye karşı daha olumlu tutumlara sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Çalışmanın sonuçlarından hareketle özetleme tutumlarının olumlu yönde geliştirilmesi konusunda öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Özetleme, tutum, tutum ölçeği

ABSTRACT

A Study of the Secondary Scholl Students' Attitudes Towards Summarizing in Reference to Some Variables

EROĞLU, Berkay

Master's Thesis, Department of Educational Sciences,

Department of Turkish Language Education

Supervisor: Dr. Yasemin ASLAN

June 2019, 49 pages

The aim of this study is to analyze the relations between students' attitudes towards summarizing and variables such as class level, gender, reading habits and Turkish Language course success status. Identifying the effect levels of these variables will help improving students' summarizing skills. In this study, which has a descriptive nature, questionnaire technique was used. The research group of this study consists of 478 students who were attending a state secondary school in 2018-2019 Academic Year. The Attitude Scale used in this study and was created by Çetinkaya and Demir is composed of 27 questions focusing two different concepts which are "Enjoying Summarizing" and "Believing in the Importance of Summarizing". The data acquired through questionnaire technique is analyzed with statistics packaged programs for the frequencies, percentages and arithmetic means. The results show that between 5-6 graders and 7-8 graders, more frequent readers and less frequent readers, those with high scores on Turkish Language course and those with low scores and lastly between girls and boys the former ones have more positive attitudes towards summarizing than the latter ones. Some suggestions to improve students' attitude towards summarizing were made in the light of the results of this study.

Keywords: Summarizing, attitude, attitude scale

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI.....	iii
ETİK BEYANNAMESİ	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	x
SİMGE VE KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
1.BÖLÜM: GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.1.1. Problem Cümlesi.....	3
1.1.2. Alt Problemler.....	3
1.2. Araştırmanın Amacı.....	3
1.3. Araştırmanın Önemi	4
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	4
1.5. Sayıtlılar.....	4
1.6. Tanımlar.....	5
2. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	6
2.1. Kuramsal Çerçeve.....	6
2.1.1. Okuma.....	6
2.1.2. Özetleme	9
2.1.3. Özetleme Kuralları.....	16
2.2. İlgili Araştırmalar	22
2.2.1. Yurtiçi Araştırmalar	22
2.2.2. Yurtdışı Araştırmalar	27
3. BÖLÜM: YÖNTEM.....	30
3.1. Araştırmanın Deseni	30
3.2. Çalışma Grubu	30
3.3. Veri Toplama Araçları	31
3.4. Veri Toplama Süreci.....	31
3.5. Verilerin Çözümlemesi	31
4. BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM.....	33
4.1. Alt Boyutlara İlişkin Betimsel İstatistikler	33
4.2. Cinsiyet Değişkenine Yönelik Bulgular	33
4.3. Sınıf Düzeyi Değişkenine Yönelik Bulgular	34
4.4. Kitap Okuma Alışkanlığı Değişkenine Yönelik Bulgular	35

4.5. Türkçe Dersi Notu Değişkenine Yönelik Bulgular.....	37
5. BÖLÜM: TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	40
5.1. Tartışma ve Sonuç	40
5.2. Öneriler	43
KAYNAKÇA.....	45
EKLER.....	48
EK. 1. Özetleme Tutum Ölçeği Kullanım İzni	48
ÖZGEÇMİŞ	48

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1. Cinsiyet ve Sınıf Dağılımları	31
Tablo 4.1. Alt Boyutlara İlişkin Betimsel İstatistikler	33
Tablo 4.2. Cinsiyete Göre Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları	33
Tablo 4.3. Sınıf Düzeyine Göre Tek Yönlü ANOVA Sonuçları	35

SİMGE VE KISALTMALAR LİSTESİ

Akt: Aktaran

Ed: Editör

Vb: Ve benzeri

Vd: Ve diğerleri

1.BÖLÜM:

GİRİŞ

Bu bölümde, araştırmanın problem durumu ortaya konularak, araştırmanın amacına, araştırmanın önemine, sınırlarına ve tanımlara yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Ana dili eğitimiyle bireylere dilin incelikleri ve kuralları öğretilir. Bu şekilde daha önce bilinçsiz ve sistemsiz öğrenilmiş olan dil yeterlikleri eğitim sayesinde daha da gelişir ve anlama ve anlatma yetkinliği artar (Karagöz, 2014). Anlama ve anlatma becerilerini kazanmış öğrencilerin eğitimin hedeflerine uygun şekilde istendik davranışlara sahip olması daha olasıdır.

Anlama yeteneğinin açık bir göstergesi olan özetleme becerisi, öğrencinin okuduğu, dinlediği veya izlediği bir metnin ana hatlarıyla kendi cümleleriyle yeniden ortaya koymasını sağlar. Bu bakımdan özetleme etkinlikleri öğrencinin hem anlama hem anlatma becerileriyle ilişkilidir. İlköğretimin ilk kademesinde sıkça başvurulanan özetleme etkinliklerinin, ikinci kademedan itibaren geri plana atıldığı, öğretmenler ve öğrenciler tarafından fazla uygulanmadığı, önemsenmediği ve öğrencilere özetlemenin öğretilmediği görülmektedir (Epçaçan, 2018).

Öğrencilerin dil yeterliliklerini önemli bir düzeyde arttırması beklenen özetleme etkinliklerine özellikle ortaokul Türkçe öğretmenleri ve öğrencileri tarafından hak ettiği önemin verilmesi, özetleme etkinliklerinin gerektiği durumlarda etkin şekilde işe koşulması şarttır. Okuduğunu anlama becerileri yeterince gelişmemiş, bir metnin ana ve yardımcı düşüncelerini tespit edemeyen, metindeki gerekli ve gereksiz unsurları ayırt edemeyen öğrencilerin özetlemede başarısız olması ve özetlemeye karşı soğuk bir tutum takınması kaçınılmazdır.

Smith'e (1968) göre tutum, duyulara dayalı olarak bir nesneye karşı zihinsel, duygusal ve psikomotor durumları düzenli bir biçimde etkileyen yaklaşımdır. Tutumlar bireyde yaşanmışlıklara dayalı olarak oluşur ve gelişir, devamlılık gösterir, olumlu veya olumsuz yönde bir davranışın ortaya çıkmasını sağlar (akt. Kağıtçıbaşı, 2004).

Eğitimde başarıyı etkileyen değişkenlerden birisi de öğrencinin ders, konu, okul, öğretmen vb. öğelere karşı olan tutumudur. Öğrencinin bu öğelere yönelik tutumlarının olumlu ya da olumsuz olması onun başarısını etkileyecektir. Bir bireyin tutumları gözle

görülemmez, ancak, davranışlarına bakılarak tutumuna yönelik bir fikir sahibi olunabilir. Tutumlar, kendileri gözlenemeyen fakat gözlenebilen bazı davranışlara yol açtığı varsayılan eğilimlerdir (Kağıtçıbaşı, 2004). Eğitimin ilk aşamalarından itibaren öğrencilere belirli alanlarda olumlu tutumlar kazandırmak ve bunları istendik davranışlara dönüştürmek amaçlanır.

Olumlu tutumlarla örülü bir eğitim ortamı her açıdan sağlıklı bir eğitim sürecinin gerçekleşmesini sağlar. Türkçe eğitiminde özetleme etkinliklerinin gerektiği şekilde eğitim ortamına sokulması öncelikle öğrencilerin özetlemeye karşı tutumlarını olumlu şekilde değiştirmeye ve onların özetlemenin önemi hakkında bilgilendirilmelerine bağlıdır. Özetlemenin anlama ve anlatma becerileri üzerindeki etkisini ve önemini kavrayan bir öğrenci, özetleme becerisini geliştirmeye karşı olumlu bir tutum sergileyerek özetlemeye istekli olur. Bunun sonucunda da öğrencideki dil yeterliliklerinin gelişmesi ve akademik başarının dolaylı ve uzun süreçli bir şekilde artması gözlenebilir.

Tutumların olumlu ve olumsuz yöndeki duygusal niteliğindeki yönü, bu duygusal tonun düzeyi olan derecesi ve dışa vurum olarak bir davranışa dönüşebilme olasılığı olan yoğunluğu ölçülebilir. Bu ölçme işlemleri için Thurstone'nun eşit görünen aralıklar yöntemi, Likert ölçekleme yöntemi ve Guttman ölçekleri kullanılmaktadır. Tutum ölçekleriyle elde edilen veriler incelenip eğitim ortamının düzenlenmesi ve planlanmasında işe koşulursa olumsuz tutumlar olumlu şekle dönüştürülerek verimli bir eğitim sürecinin yaratılması sağlanabilir.

Tutumların ölçülmesinde gözlem, soru listeleri, tamamlanmamış cümleler ve hikâyeler anlatma gibi çeşitli yöntemler ile yanlışı seçme tekniği, içerik analizi gibi çeşitli teknikler de kullanılmaktadır. Tutum ölçekleri, tutum ölçme yöntemleri içerisinde en önde gelen ve yaygın olarak kullanılanıdır (Tavşancıl, 2002). Tutum ölçeklerinden en çok kullanılan yöntem de Likert Ölçeği'dir. Likert tipi ölçeklerle, ölçülmek istenen tutumla ilgili çok sayıda olumlu ve olumsuz ifade yazılır. Bu ifadeler için, "Tamamen Katılıyorum, Katılıyorum, Kararsızım, Katılmıyorum ve Kesinlikle Katılmıyorum" biçiminde tepkide bulunulur. Böylece her yanıtlayıcı, ölçekteki her ifadenin kapsadığı tutum objesine katılma/katılmama derecesini bildirmiş olur (Kırmızı 2006).

Eğitim alanında özetlemeye yönelik bir tutum ölçeğinin eksikliğini gidermek için Çetinkaya ve Demir (2016) yaptıkları çalışmada öğrencilerin özetlemeye yönelik tutumlarını ölçmek için geliştirdikleri tutum ölçeğinin güvenirlik ve geçerlik özelliklerini ortaya koymuş ve 9. Uluslararası Türkçenin Eğitimi-Öğretimi Kurultayı'nda çalışmalarını bildiri olarak sunmuştur. Bu çalışmada öğrencilerin özetlemeyi yapmaktan hoşlanma ve özetlemenin

önemine inanma kategorisinde toplamda yirmi yedi sorudan oluşan bir ölçek ortaya konulmuş ve ölçeğin geçerlik ve güvenirlik aşamalarının sonuçları açıklanmıştır. Adı geçen ölçeğin uygulaması yapılmış ve sonuçları bildiride belirtilmiştir. Bu uygulamada öğrencilerin isim yazmadan sadece sınıf ve cinsiyet bilgilerini yazmaları istenmiştir. Araştırmanın bulgularında sınıf ve cinsiyet değişkenlerinin ölçekteki sorulara verilen yanıtlara etkisi özel olarak incelenmemiş ve kapsam dışı bırakılmıştır.

Özetleme tutumlarının sınıf düzeyi, cinsiyet, okuma alışkanlıkları ve Türkçe dersi başarısı değişkenleri açısından incelenmesinin bu tutum ölçeğinin verilerinin daha sağlıklı bir biçimde ele alınmasına katkı sunacağı düşünülmüştür. Bu nedenle bu çalışmada Çetinkaya ve Demir (2016) tarafından geliştirilen tutum ölçeğine sınıf seviyesi, cinsiyet, kitap okuma alışkanlığı ve Türkçe dersi başarısı değişkenlikleri de eklenmiş, ortaya çıkan veriler açıklanmaya çalışılmıştır.

1.1.1. Problem Cümlesi

Öğrencilerin özetlemeye yönelik tutumlarında cinsiyet, sınıf seviyesi, okuma alışkanlıkları ve Türkçe dersi başarısının etkisi var mıdır?

1.1.2. Alt Problemler

Araştırmanın bu bölümünde çalışmanın alt problemleri belirlenmiştir.

1. Öğrencilerin özetlemeye yönelik tutumlarında cinsiyete göre fark var mıdır?
2. Öğrencilerin özetlemeye yönelik tutumlarında sınıf seviyesi açısından fark var mıdır?
3. Öğrencilerin özetlemeye yönelik tutumlarında okuma alışkanlıkları açısından fark var mıdır?
4. Öğrencilerin özetlemeye yönelik tutumlarında Türkçe dersi başarısı açısından fark var mıdır?

1.2. Araştırmanın Amacı

Özetleme becerileri ile öğrenci tutumlarının yukarıda belirtilen değişkenler arasındaki ilişki açıklanabilirse özetleme becerilerinin gelişimi sağlanabilir. Bu araştırma öğrencilerin sınıf seviyesi, cinsiyet, okuma alışkanlıkları ve Türkçe dersi başarısı açısından tutumlarında anlamlı bir farklılık olup olmadığını, varsa bu farklılıkların ne düzeyde olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Türkçe öğretiminde özetleme etkinlikleri gerek öğretmen gerek öğrenciler tarafından yeterli ilgi ve duyarlılığı kazanmış durumda değildir. Türkçe öğretmeni adayları bile özetleme stratejilerine yeterince hâkim olamadıkları için bu konuda yeterli eğitimi vermekten uzak konumdadır (Özçakmak ve Doğan 2014). Böyle bir durumda özetleme etkinliklerini verimli bir şekilde uygulayamayan ya da eğitim ortamına sokamayan öğretmenlerin öğrencileri de doğal olarak özetlemeye karşı mesafeli davranacak ve özetleme yeteneğini geliştiremeyecektir. Özetleme becerisinin geliştirilmesi ya da öğrencilerin özetlemeye tutumlarının olumlu yönde değiştirilememesi öğrencinin anlama ve anlama yeteneklerinin de gelişimine bir ölçüde engel olacak, akademik başarının artmasına ket vuracaktır.

Akademik alanda özetleme konusunda farklı düzeylerdeki öğrencilerle, farklı amaçlarla çalışmalar yapılmış, bu çalışmalarda daha çok öğrencilerin özetleme yeteneklerinin düzeyleri ve özetlemede kullandıkları stratejiler ortaya konulmuştur. Çetinkaya ve Demir (2016) ise yaptıkları çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak, öğrencilerin özetlemeye yönelik tutumlarını ortaya koyacak bir tutum ölçeğini geliştirmişlerdir.

Bu çalışma öğrencilerin farklı değişkenlere göre özetlemeye karşı tutumlarını ölçerek bu değişkenlere göre öğretim planının ve eğitim ortamının düzenlenmesi açısından öğretmenlere yol gösterici olacaktır. Ayrıca öğrencilerin özetlemeye yönelik tutumlarının güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesi öğrencilere bir dönüt olanağı da sağladığından bunun öğretmen ve öğrencilerle paylaşılması daha önce üzerinde çok durulmayan özetleme etkinliklerinin daha verimli bir biçimde gerçekleşmesine olanak sağlayacaktır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, Çetinkaya ve Demir (2016) tarafından geliştirilen özetlemeye yönelik tutum ölçeği ve bu ölçeğin uygulandığı İstanbul ili, Kağıthane ilçesi, Cevdet Şamikoğlu Ortaokulu öğrencilerinden seçilmiş 5, 6, 7 ve 8. sınıf düzeylerindeki 243 kız ve 235 erkek olmak üzere toplamda 478 öğrenciyle ve onlardan elde edilen bulgularla sınırlıdır.

1.5. Sayıtlar

Katılımcıların tüm soruları dikkatle okuduğu ve doğru bir biçimde yanıtladığı varsayılmıştır.

1.6. Tanımlar

Özetleme: Bir yazı, konu, söz veya filmin içeriğini daha az sözle anlatmak, özünü vermek, kısaltmak, hülâsa etmek (TDK, 2019).

Tutum: Bireye atfedilen ve bireyin psikolojik bir obje ile ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan eğilim (Kağıtçıbaşı, 2004).

Tutum ölçeği: Bireyin herhangi bir uyarıcıya ilişkin bakış açısı, eğilimi, yaklaşım tarzı ve düşünce biçimidir. Tutum içerisinde, duygu, düşünce ve davranış olmak üzere üç boyut barındırır (S, Kırmızı 2008).

2. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Kuramsal Çerçeve

Bu bölümde birincil olarak okuma becerisi üzerinde durulmuş, sonrasında özetleme sürecini oluşturan ögeler ele alınarak kapsam alanı belirlenmiştir. Çalışmanın ilgili araştırmalar bölümünde yurtiçi ve yurtdışı çalışmalar başlıklarının altında yazma kültürü bileşenlerine ilişkin alanyazın özetlenmiştir.

2.1.1. Okuma

Türkçe Sözlük’ te okumak, “1. Yazıya geçirilmiş bir metne bakarak bunu sessizce çözümleyip anlamak veya aynı zamanda seslere çevirmek. 2. Yazılmış bir metnin iletmek istediği şeyleri öğrenmek. 3. Bir konuyu öğrenmek için okulda, bir öğretmenin yanında veya yazılı şeyler üzerinde çalışmak, öğrenim görmek. 4. Bir şeyin anlamını çözmek.” (Türk Dil Kurumu [TDK], s.1494) olarak tanımlanmaktadır. Tanımdan da anlaşılacağı gibi okumak eylemi etken bir durumu tarif etmektedir. Okurken beyin çeşitli çözümleme işlemlerini ortaya koyarak gözün gördüğü metni algılama, özümseme durumundadır.

Okuma, bir yazıyı, sözcükleri, cümleleri, noktalama işaretleri ve öteki öğeleriyle görme, algılama ve kavrama sürecidir. Sesli okuma durumunda buna dudak, dil ve gırtlak gibi ses organlarının işlevi de katılır. İyi okuma, gözün, zihnin ve ses organlarının iyi bir eşgüdüm içinde çalışmasına bağlıdır. Okurken önce yazıdaki görsel simgeleri, yani sözcüklerin biçimlerini tanımaya çalışırız. Bu tanıma, birtakım çağrışımlara yol açar, bunun bir sonucu olarak zihnimizde yeni anlamlar uyanır. Bu anlamlarla daha önce edinmiş olduğumuz kavramlar arasında bir bağlantı kurarız, yazıyı seslendiririz. Böylece bu üç işlem -tanıma, anlama ve seslendirme- birbirini tamamlamış olur (Calp, 2005, s.80).

Okuma yeteneği gelişmiş öğrenciler başta Türkçe dersi olmak üzere farklı disiplinlerde akademik olarak daha iyi başarılar elde edecek, sosyal olarak sağlıklı ilişkiler kuracak ve üretkenliğe yatkın olacaktır. Öz’e (2006) göre okuma yeteneği çocuklar, günlük eğitim- öğretim çalışmaları içinde şu belirtilerle kendilerini gösterirler:

- a) Güçlü bir dikkat,
- b) Varsıl bir sözcük dağarcığı,
- c) Her konuya ilgili ve çok yönlü,

- e) Gözlem yeteneği gelişkin,
- f) Genelleştirme,
- g) Gelişmiş bir biçimde problem çözebilme yeteneği,
- h) Hızlı bir biçimde öğrenme yeteneği,
- ı) Düşünme ve hayal gücü,
- i) Adı geçen bütün yeteneklerin katkısıyla kolay okuma ve anlama gücü.

Öğrencinin gördüğünü, duyduğunu, okuduğunu veya karşılaştığı bir olayı doğru kavraması; çevresindeki insanların duygu, düşünce ve isteklerini tam ve doğru olarak anlaması, kendi ana dilini öğrenmesine, ana dilinin mantık dokusunu kavramasına bağlıdır (Calp, 2005, s.67). Öğrenciler önce ailede edindikleri dil kazanımı ve yeterliliklerini Türkçe dersi etkinlikleriyle geliştirmeye ve derinlemesine öğrenmeye hazır duruma gelirler. Özellikle anlama yeteneği okulda ve sosyal çevrede karşılaşılabilecek durumları, görsel ve işitsel metinleri yorumlamaya zemin hazırladığı için Türkçe dersi özelinde üzerinde yoğun şekilde durulmasını ve geliştirilmesini gerektirmektedir.

Okuduğunu anlama, sadece metindeki küçük yapıları, kelimeleri kavramak; sözcükleri seslendirmek ya da ezberlemek değildir. Okuduğunu anlayan birey metinden aldığı bilgileri zihninde rahatlıkla işler, onu düzenler; sözcüklerden cümlelerin anlamlarına, cümlelerden paragrafta sonra da konuya rahatça ulaşabilir (Okur, 2011). Türkçe eğitiminde anlama, bütün bir öğretim sisteminin altyapısını oluşturan önemli bir temel taşıdır. Bu yüzden öncelikli olarak öğrencilerin anlama yetilerinin geliştirilmesi eğitim-öğretim programlarında ilk sıralardaki kazanım grubunu oluşturur.

Anlama becerilerinin kazandırılması farklı alanlar açısından ele alınıp gerçekleştirilebilir. Çıkrıkçı'ya (2004) göre öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerinin kazandırılmasında, ölçülmesinde aşağıdaki temel ögeler göz önünde bulundurulmalıdır:

1- Sözcüklerle ilgili olarak (Kavrama Düzeyi) :

- a) Sözcüklerin doğrudan veya dolaylı anlamlarını kavrayabilme.
- b) Sözcüklerin hangi anlamlarda kullanıldıklarını belirleyebilme.

2- Tümcelerle ilgili olarak (Yargı Düzeyi) :

- a) Tümcelerin anlam, anlatım ve yapı niteliklerini tanıyabilme.
- b) Tümcelerin ilettikleri yargıları belirleyebilme.

3- Paragrafla ilgili olarak (Düşünce Düzeyi) :

- a) Paragrafta yer alan düşünceyi tespit edebilme.
- b) Paragraftaki ana düşünceyi yardımcı düşüncelerden ayırabilme.

Okuma etkinliğinin aslında önemli bir bilinç ve öz hazırlık aşaması gerektirdiği söylenebilir. Bu yüzden Türkçe dersleri yardımıyla bilinçli okuyucular yetiştirmek eğitim kalitesinin artırılması açısından büyük önem taşımaktadır. Karatay'a (2007) göre amaçlara uygun bir okuma etkinliğinin gerçekleşmesi için okuma öncesi, okuma sırası ve okuma sonrası uygulanacak stratejilere uygun etkinlikler Tablo 2.1'de gösterilmiştir.

Tablo 2.1. *Karatay'ın (2007) Okuduğunu Anlama Stratejileri Sınıflandırması*

Okuma Süreci Aşamaları	Okuma Sürecinin Aşamalarına İlişkin Stratejiler
Okuma Öncesi Stratejiler (Planlama Stratejileri)	Okumanın amacını belirleme ve metni gözden geçirme
	Ön bilgileri harekete geçirme
	Metnin ana başlığı, alt başlıkları ve yazarına göz atma
	Metnin uzunluğu, yapısı gibi kendine has özelliklerini gözden geçirme
	Hangi noktalara önem verileceğini belirleme
	Metinde anlatılanların neyle ilgili olduğunu tahmin etme
	Kendine metinde cevabı olabilecek sorular sorma
	Okuma hızını belirleme
	Okurken not tutma
	Dikkat dağınıca okunan kısma tekrar dönme
Okuma Sırasında Stratejiler (Düzenleme Stratejileri)	Önemli bilgilerin altını çizme veya işaretleme
	Doğru anlamayı sağlamak için sözlük vb. kaynakları kullanma
	Metni anlamak zorlaştığında, üzerinde yoğunlaşmayı arttırma
	Daha iyi anlamayı sağlayabileceği durumlarda yüksek sesle okuma
	Metindeki yer alan tablo, resim ve grafik gibi görsellerden yararlanma
	Okumanın belirli süreçlerinde durarak elde edilen bilgileri düşünme
	Anlama dönük ipuçlarından yararlanma
	Elde edilen bilgiyi kalıcı duruma getirmek amacıyla görsel imgelere başvurma
	Noktalama işaretlerine, kalın ve italik yazılmış bölümleri dikkatli okuma
	Okumada çelişkiyle karşılaşıldığında okunanları yeniden gözden geçirme
Okuma Sonrası Stratejiler (Değerlendirme Stratejileri)	Yeni karşılaşılan sözcük ve sözcük gruplarının anlamlarını bağlama göre tahmin etme
	Okuma amacına uygunluk bakımından metnin içeriğini sorgulama
	Metinden çıkarılan bilgi ve düşüncelerin günlük hayattaki işlevini gözden geçirme
	Metindeki düşünceleri genel olarak özetleme
	Metinde yer alan ana ve yardımcı düşüncelerin tutarlılığını görmek için metni yeniden gözden geçirme.
	Metni anlamak zorlaştığında, yeniden okuma
	Metni okumadan önce metinle ilgili yapılan tahminlerin doğruluğunu kontrol etme
	Metindeki anahtar bilgilerin anlattıklarını kendi cümleleriyle özetleme
	Metinde yer alan ana fikri özetleme
	Metni kavrama düzeyini test etmek için metni başkalarıyla tartışma

Tablo 2.1’de de görüldüğü gibi, özetleme, okuma sonrası metnin tamamını veya bölümlerini kapsayacak şekillerde uygulanması gereken önemli bir etkinliktir. Özetleme, verimli bir okuma-anlama etkinliğinin sonucu olarak, zihinde yapılan verilerin sözlü veya yazılı ifade edilmesini gerektirdiği için okumanın kalitesi hakkında da gerekli bilgileri verecektir.

Okuduğunu anlayan birey etkin bir okuduğunu anlama eylemi için okuma öncesinde, okuma sırasında ve okuma sonrasında bazı stratejiler uygular. Susar’a (2008) göre Okuduğunu Anlama Stratejileri genel olarak alan yazında üç grupta toplanmıştır:

1. Okuma Öncesi Stratejiler,
2. Okuma Sırası Stratejiler (Anlamı Yapılandırma Stratejileri),
3. Okuma Sonrası Stratejilerdir (Düzeltilme ve Anlamlandırma Stratejileri).

Okuma sonrası etkinlikler başlığı altında değinilen özetleme ve diğer stratejiler, okumanın hedefine uygun verimli bir okuma-anlama sürecinin gerçekleşmesi Türkçe öğretimi programında çizilen “anlama” tanımına uygun bir etkinlik ortaya koymakta yardımcı olacaktır. Türkçe öğretim programı içerisinde, ön bilgilerini kullanma, görsellerden yararlanma, zihninde canlandırma, karşılaştırma yapma, sebep-sonuç ilişkisi kurma, sınıflama, değerlendirme, metin içi, metin dışı ve metinler arası anlam kurma, özetleme gibi özellikle anlamaya dönük kazanımlar bulunmaktadır (MEB, 2017).

2.1.2. Özetleme

Özetleme, Türkçe Sözlük’te, “Bir yazı, konu, söz veya filmin içeriğini daha az sözle anlatmak, özünü vermek, kısaltmak, hülasa etmek” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2005, s.1747). MEB ise özetlemeyi “Bir eseri ya da konuşmayı; özünü, amacını ve yapısını bozmadan, ana hatlarıyla kısaltmak” olarak açıklar (MEB, 2018). Dilidüzgün (2008) metinde yer alan gereksiz ayrıntıların atılıp önemli noktaları korunarak yazılı veya sözlü, daha kısa bir biçimde yapılan anlatıma; Çıkrıkçı (2008) ise özetlemeyi, önemli bilgiyi daha az önemli bilgiden ayırma yoluyla, kaynak metin üzerinde gerçekleştirilen işlevsel bir kısaltma eylemine özet demektedir. Bu tanımlamalar daha çok metin temel alınarak yapılmış tanımlardır.

Özetleme etkili bir okuma veya dinleme sürecinin göstergesi olarak öğrencilerde anlamının ne düzeyde gerçekleştiğinin ipucunu verir. Bu bakımdan dersin hedef kazanımlarına ulaşılma düzeyini göstermekte yardımcı olur. Susar’a göre (2008) göre yazılı bir metnin özetlenmesi etkili bir öğrenme yöntemidir. Özetleme okunan metnin ve bilginin anlamlı biçime getirilmesini sağladığı gibi bunların kavranmasını ve hatırlanmasını da

kolaylaştırır. Bunun sebebi özet yapmak için öğrencinin anlama amacı gütmesi, önemli ve önemsiz bilgileri ayırt etmesi ve anladıklarını kendine has sözcük ve tümcelerle bir metin ortaya çıkarmasıdır. Fakat özetlemeyi öğrenmek uygulamaya ve sürece dayalı bir öğretim çabasıdır. Bu yüzden özellikle ilköğretim öğretmenleri kendileri de örnek olarak öğrencilere özetle becerisini öğretmelidirler (s.121).

Kiewra ve Dubois (1998'den akt. Belet, 2005), öğrencilere özetleme yaptırmanın nedenlerini şöyle sıralamışlardır:

- Öğrenme bakımından özetleme, düşünmek ve söylemekten daha etkili bir yöntemdir.
- Daha sonra çalışma amaçlı olarak geriye dönüp okuyabilmek için özet metinler kalıcı ürünlerdir.
- Özet metinler gözden geçirildiğinde eksik ve yanlış öğrenilen bilgileri açığa çıkarır.
- Özetler metni okuyan diğer bireylerle değiştirilerek bilginin paylaşımı ve öğrenilmesi sağlanabilir.
- Yazılı sınavlara hazırlanmak için özetler iyi birer yardımcıdır. Sınavların çoğunda özetlenen metinde bulunan temel fikirleri tespit etme becerisi test edilir.

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2018) ortaokulda her sınıf düzeyinde, okuma ve dinleme öğrenme alanlarında, “Dinlediklerini/izlediklerini özetler.” ve “Okuduklarını özetler.” kazanımlarında özetleme etkinlikleri yer bulmuştur. Bununla birlikte 7. ve 8. sınıf okuma ve öğrenme bölümünde “Okuma stratejilerini kullanır.” kazanımının alt başlıklarında “Göz atarak, özetleyerek, not alarak, işaretleyerek ve tartışarak okuma gibi yöntem ve teknikleri kullanmaları sağlanır.” bilgisiyle özetleme ediminin teknik yönü belirtilmiştir. 7 ve 8. sınıf yazma ve öğrenme bölümünde “Yazma stratejilerini uygular.” kazanımı içerisinde “Not alma, özet çıkarma, serbest, kontrollü, kelime ve kavram havuzundan seçerek yazma, bir metinden hareketle yazma ve duyulardan hareketle yazma gibi yöntem ve tekniklerin kullanılması sağlanır.” ifadeleriyle öğrencilerin özetleme edimine yönlendirilmesi istenmiştir.

Karadağ (2018), çalışmasında programda özetleme kazanımlarının dağınık, kazanımlar arası bağlantı kurulmadan ve öğrencinin özetlemeyi zaten bildiği varsayımına dayalı şekilde özetleme kazanımlarının yer aldığını tespit etmiştir. Özetlemenin gerekli bilgileri seçme, gereksiz bilgiyi silme, ana düşüncüyü bulma gibi temel özetleme stratejilerini

göz ardı edilerek özetleme etkinliğine yönlendirilmektedir. Bu da öğrencilerin özetlemenin temellerini kavramadan gelişigüzel özetleme etkinlikleriyle çalışmasına yol açmaktadır.

Öğrenciler özetlemeden genellikle metnin belirli bölümlerini sistemsiz şekilde seçerek bir araya getirme işlemi olarak algılayıp özetlemeyi üzerinde durulmaya değmez bir etkinlik olarak görür. Oysa özetleme metnin kavranmasıyla, ana ve yardımcı düşüncelerin bulunmasıyla doğrudan ilişkili, anlamının vazgeçilmez bir unsudur.

Akyol’a (2006) göre etkili bir özetleme yapabilmek için;

- Kaynak metindeki esas anlamdan uzaklaşılmalıdır.
- Gereksiz bilgiler silinmeli, gerekli bilgiler tutulmalıdır. Bu süreç kısaltma ve seçme sürecidir.
- Kaynak metindeki önemli bilgiler genişletilip açıklanmalıdır. Yapısal özellikler dikkate alınmalıdır.
- Bilgilendirici metinleri özetlemek öyküleyici metinleri özetlemekten daha zordur.
- Uzun metinleri özetlemek zor ve yorucu bir işlemdir.
- İçerik bakımından karmaşık olan metinler kısaltma ve seçme sürecini uzatacağı ve daha çok üst bilişsel eylem gerektirdiği için daha zordur.
- Kaynak metni özetlerken okuyucunun yanında bulundurmak gereklidir.

Özetleme, metni hatırlamada ve yapılandırmada yardımcı olmaktadır. Bu yüzden Türkçe derslerinde işlenen metinlerin iyi anlaşılması ve gerektiğinde hatırlamayı kolaylaştırması için özetleme etkinliklerine gereken önem verilmeli ve uygulanmalıdır. Bunun öncesinde öğrencilerin özetleme yapmayı, özetleme yaparken uygulayacakları stratejiyi öğrenmeleri gerekmektedir. Yazıcı (2006), metin özetlemede kullanılacak stratejileri iki başlık altında değerlendirmiştir:

1. Kurala Dayalı Özetleme Stratejisi “KDÖS”: Ana düşüncenin öğrenciler tarafından tespit edilmesi gerektiğinde öğrencilerin özetleme yapabilmeleri için belirli kuralları içerir.

2. Metin-Şema Arasındaki İlişkileri Düzenleme Stratejisi “MŞAİD”: Bu yöntemde 15 ve daha az sözcükle metinleri özetleyen öğrenciler, özetleme etkinliğine yoğun bir biçimde katılırlar. Metnin içeriği öğrencilerin kavraması gerçekleşene kadar okunarak ayrıntılarına inilir. Bu stratejinin paragraflar ve kısa paragraflar için olmak üzere iki tür uygulama şekli vardır:

Paragraf Biçimi:

- Özetlenecek paragrafların belirlenmesi
- Öğrencilerin ilk cümleyi okuması
- Öğrencilerin özetlemeyi yapması
- İlk iki cümlelerin okunması
- Birinci ve ikinci cümlelerin özetlenmesi
- Sonraki paragraflar için de bu aşamaların tekrarlanması
- Bir cümleden diğer cümleye özet etkinliğinin, bir paragraf özeti etkinliği olarak uygulanması

Kısa Paragraf Biçimi:

- Özetlenecek uygun parçaların seçilmesi
- Öğrencilerin seçilen paragrafları okuması
- Öğrencilerin bu paragrafları özetlemesi
- En son paragrafın özetlenmesi ve öğrencilerin özeti okunması
- Bütün paragraflar için özetleme uygulamasının yapılması

Okur (2011) başka bir özetleme yöntemini şu şekilde aktarmıştır:

- Metnin tamamına bağlı olarak özetleme: Metnin tamamından ortaya çıkan özetdir. Çok uzun metinlerde ya da romanlarda, uzun öykülerde kullanmaya en elverişli özetleme türüdür.
- Bölüm esaslı özetleme: Metnin, düşünce yazılarında giriş-gelişme-sonuç; olay yazılarında serim-düğüm-çözüm bölümlerinin birkaç cümleyle oluşturulmuş özetidir. Hacim olarak geniş yer tutan metinlerde, özellikle roman ve öykü türünde kullanılabilecek bir yöntemdir.
- Paragrafların gruplandırılmasıyla yapılan özetleme: Orta düzeydeki uzunluklarda bulunan metinlerde kullanılan özetleme tekniğidir. Bu teknikte birbiriyle ilintili paragraflar ortak birkaç cümle biçiminde özetlenebilir.
- Paragraflara ayırarak özetleme: Daha çok kısa ve orta uzunluktaki metinleri özetlerken kullanılır. Düşünce yazılarında her paragraf ana düşünce ile aynı doğrultuda birer yardımcı düşünce barındırdığı için bu yardımcı düşüncelerin belirlenerek metnin özetlenmesi doğru bir özetleme yöntemidir.

Özetleme, özetlemenin temel ilkelerini ve stratejilerini bilmeyen bir öğrenci için zorlayıcı bir edimdir. Bu yüzden özetlemede öğretmen, öğrencilere rehberlik etmeli, metinlerde yer alan önemli noktalara dikkat çekmeli, özetlemede vurgulanabilecek

düşüncelerin üzerinde durmalı, onlara özetlemenin temel ilkelerini kavratmalıdır. Friend'e (2000) göre özetleme anında şu dört önemli özellik göz önünde bulundurulmalıdır:

- a) Ortaya çıkartılan özet metin kısa olmalı,
- b) Özet metinde yazara ait en önemli düşünceler bulunmalı,
- c) Özet metin öğrencilerin kendi sözcükleriyle yazılmalı,
- d) Özet metin öğrencinin üzerinde çalışacağı bilgiyi içinde barındırmalı.

Özetlemenin öğrenilmesinde şu basamakların izlenmesi gerekir: 1. Öncelikle özetlenecek metinde yer alan ana ve yardımcı düşünceler belirlenmeli. 2. Metinde yer alan en önemli paragraf belirlenmeli. 3. Nitelikli bir özet çıkarmak için metinde yer alan ana düşünce doğru bir şekilde belirlenmeli. 4. Özet metin yazılırken kaynak metinde yer alan düşünce ve kavramlara gönderme yaparak özgün bir metin ortaya konulmalı. (Garcia ve Michaelis, 2001).

Özetleme yapmadan önce metne bu amaçla yaklaşmak ve buna bağlı olarak hazırlıklı bir okuma gerçekleştirmek özetlemeye iyi bir hazırlık aşamasını oluşturur. Özet çıkarmanın başarılı olması için öğrencilerin okunan yazının ana hatlarını, yani planını kavramaları gerekir. Özette ayrıntılara yer verilmez, sadece bu ana hatlar üzerinde durulur. Şüphesiz ayrıntıları atma sırasında konunun anlaşılma hale gelmemesine de dikkat edilmelidir, iyi bir özet yıllar sonra okunduğu zaman da insanı doyurmalıdır (Öz, 2006).

Öğrenciler, özetleme için farklı bir öğrenme şemasına ihtiyaç duyarlar. Çünkü bir özet yazmak, diğer metin türlerinden belirgin olarak farklıdır. Metin türlerinin çoğu; ana düşüncelerinin oluşturulmasını, içerik ve yapının ayrıntılı ve dikkatli bir şekilde planlanmasını gerektirir. Özetleme, bunların yanında, ele alınan metinden temellenmelidir. Bununla birlikte kaynak metnin anlamına bağlı bir özellik göstermesi için de özeti neleri kapsayacağı, nelerin çıkarılacağı, bilgilerin yeniden ne şekilde yapılandırılacağı, hangi sözcüklerin kullanılacağı ve en daha önemli olarak bunun nasıl tespit edileceği konularında karar verilmelidir (Eyüp ve diğ., 2012).

Gajria ve Salvia'ya (1992) göre paragraf veya metin özetlemeleri etkili bir okuma sonrası etkinliğidir. Çünkü özetleme yoluyla öğrenciler metnin yapısını daha iyi anlarlar. İkincisi özetleme yoluyla ana fikir bulma ve önemli kavramları belirleme alıştırmaları yapılmış olur. Çocuklar dili yazılı anlatımda etkili bir şekilde kullanma fırsatları elde etmiş olurlar. Son olarak da bütün bu çalışmalar tespit edilmeye çalışılan kavram ve önemli fikirlerin kolay hatırlanmasına katkı sağlar.

Dijk ve Kintsch'e (1983) göre okuyucu metni özümsemek ve üst yapıya ulaşabilmek için şu temel yöntemleri uygulamalıdır:

1. Silme: Metindeki bilgiler, doğrudan ya da dolaylı olarak bir önceki ya da daha önceki verilerle ilgili değilse silinmelidir.

2. Genelleme: Metindeki daha dar alana ait olan kavramlar daha genel anlamlı kavramlarla değiştirilebilir.

3. Yapılandırma: Özetlemenin bu son basamağında özetleme yapan kişi metinden aldığı bilgileri, ana ve yardımcı düşünceleri kavrayıp metni özümser ve yorumlar. Bu yorumlama işlemi kaynak metinden daha geniş bir genellemeye ulaşmaktır.

Bu stratejilere göre özetleme yaparken metnin yapısıyla doğrudan ilgili olmayan ayrıntı kısımlar çıkartılır, metnin bağlamına, ana ve yardımcı düşüncelerine ve planına uygun olarak metnin kısa bir örneği ortaya konulur. Ortaya konulan özet metin ana metinle aynı doğrultuda ve onun geneli hakkında kesin bir bilgi verir nitelikte olmalı, metnin bağlamıyla ilgisi bulunan öğeler oluşturulan metinde mutlaka bulunmalıdır.

Özetleme öncesi öğrencilerin özetleme yapma amacıyla okuma yapacakları konusunda bilgilendirilmesi gerekmektedir. Belirtilen hedef doğrultusunda yapılan bir özetleme çalışması yapmak, ana düşüncayı tespit etme, gereksiz bilgileri silme, gerekli bilgileri tutma ve genelleme gibi özetleme stratejilerinin başarıya ulaşmasında büyük oranda yardımcı olacaktır. Özetleme, belirli bir gelişim izleyerek ilerler. Yaş, eğitim düzeyi, belirli becerilerin etkisi bakımından özetleme kişiden kişiye bazı farklılıklar gösterir. Akyol'a (2006) göre özetleme becerilerinin gelişimi şu şekilde gerçekleşir:

- Özetleme yeterlikleri yaşla birlikte gelişmektedir. Fakat bundan her yetişkin iyi özetleme yeterliğine sahiptir sonucuna ulaşılmamalıdır.
- Önemli ve önemsiz bilgileri ayırt etme yeterliği çocuklar ve yetişkinler arasında özetleme edimlerindeki en büyük farklılıkları gösterir.
- Kaynak metindeki bilgilerin hangilerinin özete katılıp katılmayacağını ayırt etmek ilköğretim öğrencilerinin en çok zorlandığı kazanımlardandır.
- Çocuklar genellikle satır ve paragrafların bir bölümü silip bir bölümünü bırakarak özetleme yanlısına düşerler. Özetlenecek metinleri kısaltma ve onlara başlık bulma konusunda da zorlanırlar.

Çıkrıkçı (2004), özetleme edimindeki stratejileri şu şekilde ayrıntılandırmıştır:

Tablo 2. 2. *Özetleme Edimindeki Stratejiler*

İlgili Edimin Adı	Edimin Tanımı
Doğrudan alıntı (D)	Özetlenen metinde yer alan bir ifadenin hiç değiştirilmeden olduğu gibi alınması.
Alıntı (A)	Özetlenen metindeki ifadenin anlamının korunup metindeki sözcüklerin, silinmesi, eklenmesi ya da değiştirilmesi.
Önerme ya da önermelerin genellenmesi (GN)	Özetlenen metinde yer alan önermelerin anlamlarının hiç değiştirilmeden genellenmesi.
Yan önermelerin silinmesi(YS)	Özetlenen metinde yer alan önermelerin (açıklama, örnek, nedenleme) silinmesi.
Önermenin bölünmesi (B)	Özetlenen metinde yer alan önermelerin bölünüp iki yeni önerme üretilmesi.
Düşüncelerin dönüştürülmesi (DD)	Özetlenen metinde yer alan düşüncelerin özümseyip yeniden oluşturulması.
Soyutlama, özetleme ya da kavramsallaştırma ile yeniden oluşturma (Y)	Metinde bulunan önermeler arasında ilişki kurma ve sentezleme ile yeniden oluşturma.
Bağıntılı birleştirme (BB)	Metinde bulunan iki farklı önermenin bağlantı kurularak birleştirilmesi.
Bağıntısız önerme (BSÖ)	Yeni anlamlara gelecek bağımsız önermeler üretme.
Metin yapısından sapma(S) Özetleme (Ö)	Özetlenen metindeki bilgilerin değiştirilmesi. Metin yapısına bütüncül bakışla bir özetleme yapılması.
Neden-sonuç ilişkisi (NS)	Kaynak metindeki bütüncül yapıya uygun nedensellik ilişkilerinin kurulması.
Bağıntısız değiştirim (BSD)	Özetlenen metinde yer alan önermenin bağlantı kurulmadan değiştirimi.
Bağıntılı değiştirim (BD)	Özetlenen metinde yer alan tek bir önermeye göre bağıntılı bir şekilde değiştirme.
Ekleme (E)	Özetlenen metinde yer alan ifadeye yeni örnek ve ifadeler eklemek.

Çıkrıkçı'nın bu sınıflandırmasına göre, kaynak metinle yeniden üretilen metin arasındaki ilişki ortaya konulan ürünün adlandırılmasında önemlidir. Özetleme yapan kişi kaynak metne müdahale etmeden onu olduğu şekliyle ortaya koyduğunda onun sınırlarını gözeterek bir üretim yapar. Kaynak metnin bağlamıyla ilgili çeşitli değişiklikler ve eklemeler yapılarak metin özetleme işlemi yapılabilir.

2.1.3. Özetleme Kuralları

Özetleme belirli bir plana göre, belirli özellikler taşıyacak şekilde ortaya konulmalıdır. Özetleme yaparken bazı kurallara dikkat edilmelidir. Öz (2006), bu kuralları şöyle sıralamıştır:

- Metin dikkatlice dinlenmeli/okunmalıdır.
- Okunan/dinlenen metin üzerinde önemli görülenler işaretlenmeli ya da not alınmalıdır.
- Metnin ana ve yardımcı düşünceleri belirlenmelidir.
- Öğrencinin eseri kendi ifadeleriyle özetlemesi önemlidir.
- Geniş zaman ifadeleri kullanılmalıdır.
- Yazım ve noktalama kurallarına uyulmalıdır.
- Özette metinden doğrudan yapılan alıntılar tırnak içinde verilmelidir.

Özet olma özelliği taşıyan bir metnin birçok açıdan incelenmesi gerekir. Bir kaynak metin temel alınarak oluşturulmuş her metin özet değildir. Epçaçan'a (2018) göre özet metinler şu özellikleri taşımaktadır:

- Özet metinler bir yargı özelliğini taşımaktadır ve nitelikli bir bilgi olma izlenimi vermelidir. Yargı belirtme özelliği olmayan metinler başka bir metnin özeti olamaz.
- Özet metinler, bir bilginin kavranması veya olayın anlaşılmasının aracı olmalıdır.
- Özet sadeleştirilmiş bir metin olmalıdır. Yani gereksiz ve önemsiz ifadelere özette yer verilmez. Ayrıca özette bir bilgi veya ifade bir kez yer alır, gereksiz yere tekrarlanmaz.
- Özet bir metinde belirgin tek bir konu bulunur ve ana düşünceden farklı biçimde özet metinde bir veya birkaç cümlede geçebilir.
- Özet, ana düşünce izlenimini vermelidir. Özette bir tane ana düşünce bulunur ve yardımcı düşünceler de onu destekleyecek nitelikte olur.
- Özet metinler kaynak metindeki ve daha önceki bilgilerin sentezlenmesiyle ortaya çıkar ve kaynak metnin özünü verir. Özet metin kalıcı bir bilgi niteliği taşır.
- Özet metinler kaynak metindeki kronolojik sıra ve düşünce akışına bağlı kalarak yazılmalı, bu düzen ve sıralamaya dikkat edilmelidir.

- Özet, bir metnin içeriğinin aynı şekilde tekrarlanması değil, özgün bir şekilde ortaya konmuş yeni bir metindir. Bununla birlikte özet kaynak metnin ruhunu yansıtmaktadır.
- Özet metinlerde ana düşünce açık, net ve anlaşılır olmalıdır. Cümleler sağlam yapıda ve verilmek istenen düşünce ve yargı kesin bir biçimde verilmelidir.

Günay’a (2001) göre iyi bir özetleme yapmak için şu aşamalara dikkat etmek gerekir:

1. Metin, çok iyi anlaşılmalıdır. Bir metni dikkatli okumak, dinlemek bilinmeyen ya da anlaşılmasında sorun yaratacak sözcükleri ya da sözdizimsel yapıları açıklamayı içerir. Metin, özetleyecek kişi tarafından iyi anlaşılmalıysa özet de anlaşılacaktır.

2. Metni düşünce gelişimlerine göre bölümlere ayırmak gerekir. Her metinde belli sayıda temel düşünce vardır. Bu düşünceler metin içinde aşamalı olarak bölümler hâlinde geliştirilir ve metnin tamamına yerleştirilir. Özet öncesi, bu temel düşünceleri belirten bölümleri ortaya koymak gerekir.

3. Temel düşünceleri tanımlamak ve kendi aralarında gruplandırmak gerekir. Metnin gelişiminin ya da metnin her kesitindeki düşüncenin birkaç cümle ile ortaya konulması, genel bir özetlemede kolaylık sağlar.

4. Temel düşünceler; sebep, sonuç, amaç, karşıtlık, karşılaştırma, çıkarım, sınırlama, denklik gibi ilişkilere göre mantıksal olarak sıralanmalıdır.

5. Özetlerken metinde geçen temel düşünce ve eylemleri, ayrıntı ya da gereksiz olandan ayırmak gerekir.

6. Özetlenecek metnin oranlamasına dikkat edilmeli, metindeki her düşünceye özetlede yer verilmelidir.

7. Özgün metinde dolaysız anlatım biçiminde sorulmuş bir sorunun; özet metinde, dolaylı anlatım biçiminde ya da aktarılan üslup ile ilgili metnin soru olduğu anımsatılır.

8. Sadece metinden alınan cümlelerle metni özetlemek olanaksızdır. Alıntılarını sınırlandırmak gerekir. Kimi zaman, metinden anahtar sözcük ya da cümle alınabilir. Ancak metinden seçilen cümlelerin alt alta sıralanması özet değildir.

9. Özet yapan kişi, özetine kendi öznelliğini katmamalıdır. Her düşünce yazara aittir. Eleştiri, değerlendirme özet değildir.

10. Özetlede “Yazar burada diyor ki...” biçiminde yapılar kullanılmaz.

11. Alıntı yazar ağzından verilir.

Akyol (2006) ise özetleme öğretilirken dikkat edilmesi gereken noktaları şöyle belirtir:

1. Öğrencilerin seviyelerine göre metinler üzerinde çalışılmalıdır.

- Ana düşünceyi tespit etmek ve uygun başlık bulmak açısından kısa yazılar daha uygun olduğu için öncelikle uzun olmayan metinlerle çalışılmalıdır.
- Öyküleyici yazılar daha kolay özetlenebilir olduğu için öyküleyici metinlere öncelik verilmelidir. Özetleme sonrası öğrencilere önemli buldukları ve özete koydukları bilgiler sorularak nasıl özetledikleri tartışılmalıdır.
- Başlangıç olarak kolay anlaşılır metinler seçilmelidir.

2. Özetleme etkinliği yapılırken özetlenen metin öğrencinin yanında yer almalıdır.

3. Metinde yazarın önemli bulunan düşünceleri belirtilmelidir. Oluşturulan özetle önemli bilgiler yer almalı ve bunların kim için neden önemli olduğu açıklanmalıdır. Kaynak metnin yazarına göre önemli olduğu görülen bilgilerin ipuçları öğrenciye gösterilmelidir. Bu ipuçları: giriş tümceleri, başlıklar, özet bilgiler, italik veya koyu yazılar, altı çizili yazılar vb.dir.

4. Özetlenecek metinde yer alan yazara ait sözcük ve tümcelerle özetleme alıştırmalarına başlanabilir. Özetlemenin kuralları (kısaltma, gereksiz bilgiyi silme, genelleme, önemliyi seçme vb.) kazandırıldıktan sonra öğrenci, kendi sözcük ve tümcelerini kullanarak özetlemeye geçmelidir. Özetleme yaparken öğrenciler gibi öğretmenlerin de dikkat etmesi gereken noktalar vardır. Bunlar Tablo 2.3'te gösterilmiştir (Melton, 2002'den akt. Belet, 2005).

Tablo 2.3. *Özetlemede Öğrenci ve Öğretmenlerin Dikkat Etmesi Gereken Durumlar*

Öğrenciler	Öğretmenler
1. Metni özet yazma amacına yönelik olarak okumalıdır.	1.Öğrencilerin, birbirlerinin özetlerini okuması sağlanmalıdır.
2. Okunulan metindeki düşünceleri kendi ifadeleriyle yazmalıdır.	2.Öğrencilerin okudukları metinle ilgili özetlerinde kendi ifadelerine dönük özetler yazmaları sağlanmalıdır.
3. Metinde anlatılmak istenen ana düşünceyi bulmalıdır.	3.Bir metnin özeti okunmadan öğrencinin metni okuması, özetlemesi ve yazarla kıyaslaması sağlanmalıdır.
4. Detayları gruplandırmalıdır.	4.Materyalin ana düşüncesi vurgulanmalı, tüm ayrıntıların hatırlamasına gerek olmadığının anlaşılması sağlanmalıdır.
5. Özetlemenin, bilgilerin bir sıralaması değil; metindekilerin bir minyatürü olduğunu unutmamalıdır.	5.Öğrencilerin özetleri inceleyerek özetlerini gözden geçirmelerine olanak sağlanmalıdır.
6. Bilgileri bir bütün olarak bütünleştirerek yazmalıdır.	
7.Özeti tekrar okumalı ve gözden geçirmelidir.	

İdris, Abdullah ve Baba (2007), özetlemede kullanılabilecek yedi yöntem ortaya çıkarmışlardır. Bunlar: gereksiz bilgileri çıkarma, tümce birleştirme, konu tümcesini seçme, söz dizimini değiştirme, yorumlama, genelleme ve keşfetme olarak adlandırılmıştır.

1. Silme: Bu yöntemde kaynak metindeki ayrıntı bilgiler, metnin özüyle ilgili olmayan sözcükler, örnekler, senaryolar, açıklamalar, deyimler ve atasözleri çıkarılır. Zaten özet metinde bunlar gibi sadeliğin önüne geçecek, gereksiz hacim kaplayacak ayrıntılar, gereksiz bilgiler yer almamalıdır. Buna dikkat edilmeden oluşturulan metin özet olma özelliğini yitirir.
2. Tümce Birleştirme: Bu yöntemde uzun metinlerde yer alan birbiriyle ilişkili ve aynı doğrultudaki tümcelerin birleştirilmesiyle metin kısaltma yoluna gidilir. Bu yöntem silme, genelleme ve yorumlama yöntemleriyle birlikte kullanılabilir ve özet cümlelerinin kısa ama bilgilendirici olmasını sağlar. Tümceler bazı bağlaçlar yardımıyla birleştirilebilir. Bunlar: ve, ama, rağmen, ile, çünkü, bile vb. olabilir. Ayrıca virgül kullanılarak da tümcelerin aynı paragrafta yer aldıkları izlenimi oluşturulabilir.
3. Konu Tümcesini Seçme: Konu tümcesi seçiminde genellikle bütün bir paragrafın özünü yansıtan konu tümcesi seçilir ve özet metne aktarılır. Bu yöntem kaynak metinde yer alan gerekli bilgilerin özet metinde de yer almasını sağlar. Konu tümceleri bazen açıkça paragrafta geçebileceği gibi bazen bütün paragrafın içerdiği anlamdan çıkartılır.
4. Söz Dizimini Değiştirme: Özet, kaynak metnin bazı ifadelerinin ve tümcelerinin olduğu gibi aktarılmasıyla ortaya çıkan metin olmadığı için özetleme yaparken kaynak metinde yer alan ifadelerin bazıları seçilerek ve kısaltma yöntemiyle aktarılır. Bu aktarma sırasında metindeki söz dizimi değişikliğe uğrayabilir. Bu değişiklikler kaynak metne bağlı kalarak yapılmalı, ifadeler özünden uzaklaştırılmamalıdır.
5. Yorumlama: Özet metin yazılırken kaynak metinde yer alan ifadeler anlamı değiştirilmeden başka sözcüklerle aktarılabilir. Kaynak metinde yer alan kapalı anlama sahip ifadeler açık, kısa ve öz bir biçimde özet metinde yer almalıdır.
6. Genelleme: Genelleme sürecinde bir grup sözcük daha genel anlamdaki sözcüklerle değiştirilir. Özet yazarken amaç kaynak metni kısaltmaktır. Bu yüzden kaynak metinde daha özel anlama sahip tanımlar ve sözcükler özette daha genel adlandırmalarla ve ifadelerle değiştirilir.
7. Keşfetme: Özet yazanın kendi ifadeleriyle metinden anladıklarını ortaya koymasısıdır. Özet metin %75 oranında bireyin kendi ifadelerini içeriyorsa bu yöntem uygun şekilde yazılmış demektir.

Özetleme yaparken uyulması gereken kuralları araştırmacılar farklı açılardan ele alarak açıklamıştır. Özetleme kurallarını Epçaçan (2018) şu biçimde açıklar:

- Özetleme etkinliği için öğrencilerin seviyesine uygun metinler seçilmelidir. Özetleme yöntemlerinin öğretiminde kolaydan zora doğru gidilmeli, kolay metinlere öncelik verilmelidir. Daha sonra daha karmaşık metinlerin özetlenmesi öğrencilerden istenebilir. Bu şekilde öğrencilerin özetlemeyi öğrenirken sıkılmalarının önüne geçilmiş olur.
- Verimli bir özetleme etkinliği sonrası dinleyici veya okuyucu metni tam olarak anlamış olur. Bu sayede öğrencinin anlama becerisi geliştirilir.
- Özet metne kaynak metinle bağlantılı bir başlık konulur.
- Özetleme etkinliği sırasında kaynak metin öğrencinin yanında bulundurulmalıdır. Kaynak metinde bulunan önemli ifadelere, deyimlere, bağlaçlara ve özlü sözlerle dikkat edilerek özet yazılmalıdır. Kaynak metnin şekilsel özellikleri de dikkate alınmalıdır.
- Özet metinde gereksiz bilgiler ve önemsiz düşünceler yer almamalıdır. Gereksiz bilgilerin bulunduğu bir metin özet olma özelliğini yitirir. Ayrıca bu şekilde kaynak metnin bir tekrarı durumuna gelir ve asıl önemli düşüncelerin önemsizleşmesine neden olur. Oysa özetlemede asıl amaç okurun dikkatini önemli bilgiye odaklamaktır.
- Özetlemede eylemler genellikle geniş zamanda çekimlenir. Geniş zaman kipi yazarın geniş bir bakış açısıyla metni ele almasını sağlar.
- Metinde bulunan yargıların anlam ilişkilerine dikkat edilmelidir. Birbiriyle örtüşen veya karşıt yargılar arasındaki anlamsal ilişkilere göre yeni cümleler kurulur ve bağlantıları açıklanır.
- Kaynak metindeki önemli bilgiler seçilip diğerlerinden ayıklanmalıdır.
- Özetlenecek metinde yer alan bilgi ve düşünceler arasında tutarlı olunmalıdır. Kaynak metinde yer alan düşünce, durum ve olayların özet metinde de kendi aralarında uyumlu ve mantıksal akışa uygun olması, kaynak metnin söz diziminin özete uygun olması gereklidir. Yoksa metinler arasında tutarsızlık ortaya çıkar.
- Kaynak metinle ilgi bulunmayan hiçbir bilgi ve düşünce özet metinde yer almamalıdır.
- Özet yazılırken tamamen nesnel kalınmalı, özete yazar kendi yorumlarını asla katmamalıdır. Yoksa ortaya çıkan bir metnin özeti olmaktan öte yazarın kaynak metinle ilgili düşüncelerini barındıran bir metne dönüşeceği için özet yazarken kaynak metne sadık kalınmalıdır.

Susar ve Akkaya (2009), özetlemenin bilgileri kalıcı duruma getirmede, metinleri hatırlamada ve anlamada etkili bir yöntem olduğunu belirtmekte, zihinsel yeterliklerin özetlemeyle daha iyi gelişerek anlama ve hatırlamayı etkilediğini vurgulamaktadır. Senemoğlu (2012) da özetlemenin bilgiyi anlamlandırarak uzun süreli belleğe almada ve önemli bilgileri ayırt etmede yararlı olduğunu, özet metinleri oluşturmada öğrencileri kendi sözcükleriyle ifade etmeye yönlendirdiğini belirtmektedir. Bu yüzden Türkçe öğretiminde özetleme etkinliklerinin gereği şekilde uygulanması ve özetlemenin sevdirmesi özellikle anlamaya dayalı her türlü etkinliğin ve akademik alandaki başarının daha nitelikli bir biçim almasını sağlar.

Epçaçan (2018), Karatay ve Okur'a (2012) göre ortaokul öğrencilerinin metin özetlemeye dair bilgi ve beceri yönünden donanımları yeterli durumda değildir. Ayrıca ilköğretimin ilk düzeyinde özetleme etkinlikleri Türkçe derslerinde daha sık kullanılmakta, öğrencilerin bu yönde yeteneklerinin geliştirilmesi için öğretmenlerin çaba harcadığı görülmektedir. Bu yüzden ilk kademede genellikle öğrenciye yerleştirilmiş bu yetenek ikinci kademeye geçildiğinde de özetlemeye karşı olumlu tutum olarak kendini göstermektedir. Buna karşın sınıf düzey yükseldikçe Türkçe derslerinde özetlemeye yeterince yer verilmediği, özetleme üzerinde durulmadığı ve öğrencilere özetlemenin önemli noktalarının kavratılması için gerekli bilgilendirmelerin yapılmadığı görülmektedir. Buna bağlı olarak sınıf düzeyi yükseldikçe öğrencilerin özetlemeye karşı olumsuz tutumlar geliştirdiği ve özetleme yeteneklerini kaybettiklerini göstermektedir. Bu soruna çözüm olarak her sınıf düzeyinde öğrencilere özetleme etkinlikleri Türkçe derslerinde sıkça yaptırılmalı ve onlara özetleme stratejileri kavratılmalıdır. Rock (2016) ortaokul öğrencilerinin özetleme davranışları üzerine yaptığı çalışmadan öğrencilerin düşünce yazılarında ana düşüncüyü merkeze alıp geri kalan ayrıntıları ana düşüncenin çevresine yerleştirmeye çalıştıklarını, genel olarak metnin baş, orta ve son kısımlarına baktıklarını ama öğrencilerin çoğunluğunun özetlemenin nasıl yapıldığını açıklayamadıklarını tespit etmiştir. Benzer durumlar ülkemizdeki ortaokul düzeyindeki öğrencilerde de sıkça görülmektedir. Öğrencilerin özetlemeye karşı olumlu tutum geliştirmeleri için öncelikle özetlemenin nasıl yapıldığını öğrenmeleri gerekmektedir.

Garner (1982) ve Çıkrıkçı'ya (2004) göre öğrenciler konu cümlesini belirlemek, genelleme ve yapılandırma stratejileriyle özetlenecek metni yapılandırmakta zorlanmaktadır. Bunun nedeni özetleme öğretiminin Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın özetleme stratejilerini ilkokuldan başlayarak her bir stratejiyi öğretecek şekilde

düzenlenmemiş olması ve öğretmenleri bu konuda rehberlik etmeye yönlendirmemesi görülebilir.

Özetleme yapılan metin seçimi özetleme becerilerinin geliştirilmesinde önemli bir noktadır. Kuzu (2003) ve Akyol (2010) özetleme öğretiminde öncelikle öyküleyici metinlerin seçilmesinin daha doğru olduğunu, çünkü açıklayıcı türlerdeki metinlerin özetlenmesinin daha zor olduğunu belirtmektedir. Öğrenciler açıklayıcı metinlerde önemli noktaları ve yardımcı düşünceleri seçmekte zorlanmakta, buna karşın genellikle öyküleyici metinlerdeki olayları ana hatlarıyla özetlemeyi daha kolay yapmaktadır. Bu bakımdan özellikle 5 ve 6. sınıflarda özetleme etkinliklerinde öyküleyici metinlere daha çok ağırlık verilmeli, 7 ve 8. sınıflarda açıklayıcı metinlerin ağırlığı arttırılmalıdır.

Açıklanan kurallar ve ilkeler aslında özetleme öğretiminin de temellerini oluşturmaktadır. Özetleme öğretiminde öğretmenin rolü büyük önem taşımaktadır. Öğrencilere özet yazma etkinliği yaptırılmadan önce özetin neden yazıldığı, her kısaltılmış metnin özet sayılamayacağı onlara açıklanmalıdır. Özet yapmanın amacı ve adımlarını öğrencilerin kavraması sağlanmalıdır (Şapçı, 2018). Özetleme etkinliklerini öğretmenin gösterek yapması öğrencilerin özetlemeyi öğrenmesi ve bu konuda motive olması için yararlı olacaktır. Jeong (2009) ilkokul dördüncü sınıflarla yaptığı çalışmada birlikte özet yazma etkinliğinin metni kavrama ve doğru şekilde özetleme açısından yönerge vermeye göre daha başarılı sonuçlar verdiğini ortaya koymuştur.

2.2. İlgili Araştırmalar

2.2.1. Yurtiçi Araştırmalar

Çalışmanın odağı ve kapsam alanı çerçevesinde Türkçe alanyazında yer alan özetlemeye dönük çalışmalar konusu, bulguları ve sonuçları açısından aşağıda özetlenmiştir.

Görge'nin (1997) yaptığı “Özetleme ve Bilgi Haritası Oluşturma Öğretiminin Bilgilendirici Bir Metni Öğrenme ve Hatırlama Düzeyine Etkisi” adlı çalışmada bilgi haritası oluşturma tekniği ve özetleme kurallarının kavratılmasının öğrencilerdeki öğrenme ve hatırlama düzeyleri ile metin üzerinde çalışma sürelerindeki etkisi; bilgi haritası oluşturma ve özetleme becerileri düşük, orta ve yüksek düzeydeki öğrenci gruplarının kendi içinde hatırlama ve öğrenme seviyelerinde fark yaratıp yaratmadığı ile aynı seviyede bilgi haritası oluşturma ve özetleme yeteneğine sahip gruplar arasında hatırlama ve öğrenme düzeyi açısından belirgin bir fark yaratıp yaratmadığı araştırılmıştır. Lise birinci sınıf öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada kontrol gruplu ön test - son test desen uygulanmıştır. Çalışma sonucunda bilgi haritası ve özetleme kurallarının öğretildiği gruplardaki öğrenciler ile kendi

stratejisini kullanan kontrol grubu öğrencilerinin hatırlama ve öğrenme seviyelerinde anlamlı bir fark bulunamamıştır. Özetleme becerileri düşük, orta ve yüksek düzeyde olan öğrencilerin hatırlama ve öğrenme seviyeleri arasında anlamlı fark bulunmuştur.

Çıkrıkçı (2004), “İlköğretim Öğrencilerinde Özetleme Becerisinin Gelişimi” isimli çalışmasında ilköğretim 5. ve 8. sınıf öğrencilerinin özetleme becerilerini incelemiştir. Araştırma sonucunda, beşinci sınıf öğrencilerinin özetleme etkinliklerinde, en çok doğrudan alıntı ve alıntı yöntemlerini kullanmalarına rağmen sekizinci sınıf öğrencilerinin, gereksiz bilgilerin silinmesi ve alıntı yöntemlerini kullandıkları tespit edilmiştir. Beşinci sınıf öğrencilerinin, doğrudan alıntı yöntemini çok kullanmaları nedeniyle, metnin içeriksel bütünlüğünde sapmaların az olduğu görülmektedir. Buna karşın, sekizinci sınıf öğrencilerinin doğrudan alıntı stratejisini çok az kullandıkları, üst bilişsel bir sürecin göstergesi olan yeniden kurma yöntemine daha çok başvurdukları belirlenmiştir.

Belet’in (2005) “Öğrenme Stratejilerinin Okuduğunu Anlama ve Yazma Becerileri İle Türkçe Dersine İlişkin Tutumlara Etkisi” adlı çalışmasında okuduğunu anlama ve yazma becerileri ve Türkçe dersi başarıları üzerinde Türkçe dersine ilişkin tutumların etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 5. sınıfta öğrenim gören 43 öğrenci oluşturmuş ve kontrollü ön test-son test modeli kullanılmıştır.

Araştırmanın sonuçlarına göre, beşinci sınıf Türkçe dersinde öğrenme yöntemlerinden özetleme, not alma ve kavram haritalarının işe koşulduğu çalışma grubu ile geleneksel öğretimin uygulandığı kontrol grubu öğrencilerinin anlama yeterlikleri, yazma becerileri, Türkçe dersine ilişkin tutumları arasında çalışma grubu lehine anlamlı düzeyde bir fark olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca özetleme yöntemlerinden not alma, kavram haritaları ve özetleme etkinliklerinin kullanıldığı çalışma grubundaki öğrencilerin sınıf içi etkinliklerde daha yüksek katılım gösterdikleri; öğrencilerin kavram haritası oluşturmaya ve not almaya yönelik yapılandırılmış gözlem formlarındaki edimleri kazandıkları; ancak, özetleme yöntemleriyle ilgili olarak “kaynak metindeki başlığı bulma” ve “metindeki ana düşünceyi bulma” kazanımlarına uygulamadaki gözlem süreci içerisinde daha az ulaşıldığı görülmüştür.

Deneme’nin (2008) “Yabancı Dilde Yazma Becerisinin Gelişiminde Özetleme Tekniğinin Öğretimi ve Başarıya Etkisi” adlı çalışmasında yabancı dilde yazma becerisinde özetleme yöntemleri öğretiminin etkisi incelenmiştir. Bunun için özetleme yöntemlerinin öğretildiği gruplarla geleneksel eğitim arasında anlamlı bir farkın olup olmadığına bakılmıştır.

Öğrenci anketi, okuduğunu kavrama testi, ön test ve son testler aracılığıyla gerekli veriler toplanmıştır. Bir çalışma grubuna uygulamadan önce özetleme yöntemleri öğretilmiştir. Özet puanlama ölçeği yardımıyla öğrencilerin özetleme becerisi üzerinden aldıkları notlar ölçülmüştür. İki farklı çalışma grubunun bu ölçeklerden aldıkları notlar arasında anlamlı düzeyde fark olup olmadı incelenmiştir. Bu incelemelere göre kaynak metindeki anlamı bozmadan özet yazma, ana düşüncüyü destekleyen mantıklı ve etkili cümleler yazma ve kendi sözcükleriyle yazma bakımından iki grup arasında anlamlı düzeyde bir fark bulunamamıştır. Ayrıca, bu çalışmada bir özetleme tekniği öğretim modeli sunulmuş ve araştırmanın bulgularına dayalı olarak üniversitelerin İngilizce öğretmenliği bölümlerinin programlarını geliştirmeye dönük önerilerde bulunulmuştur.

Akkaya ve Kırmızı (2008), yaptıkları çalışmada dört ve beşinci sınıfta okuyan öğrencilerin özetleme stratejilerini etkin bir şekilde kullanıp kullanmadıklarını ortaya koymayı amaçlamış ve çalışma grubundaki öğrencilerden tek bir metni özetlemelerini istemişlerdir. Doküman analizi yöntemiyle öğrencilerin yazdığı 487 özet incelenmiştir. Öğrencilerin önemsiz düşünceleri eleyip önemli düşünceleri listelemede, ana düşüncüyü testpit etmede başarısız oldukları ve özetleme yöntemlerinin kullanımına yönelik bir bilince sahip olmadıkları çalışmanın sonuçları arasındadır.

Okur (2011), “Türkçe ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Türkçe Dersi Öğretim Araçlarındaki Okuma Metinlerini Özetleme Becerileri” adlı yüksek lisans çalışmasında Türkçe ve sınıf öğretmeni adayı dördüncü sınıf öğrencilerinin Türkçe dersi öğretim araçlarındaki okuma metinlerini özetleme becerilerini incelemiştir. Bu çalışma okuma metinlerindeki bölümlere, metin türlerine, okuma alışkanlıklarına ve cinsiyete göre öğretmen adaylarının metin özetleme becerilerinde farklılık olup olmadığını ölçme amacıyla yapılmıştır.

Araştırma sonucunda; Türkçe öğretmeni adaylarının açıklayıcı ve öyküleyici metinleri özetleme becerisi açısından sınıf öğretmenlerine göre daha başarılı oldukları; iki farklı metin türüne ilişkin özetleme becerilerinde, açıklayıcı metinlerde daha başarılı özetleme yapıldığı tespit edilmiştir. Özetleme becerileri ölçütlerine göre ise öğretmen adayları “silme” aşamasında “zayıf”; “genelleme” ve “yeniden kurma” aşamalarında ise Türkçe öğretmeni adayları “orta”, sınıf öğretmeni adayları “zayıf” düzeyde olduğu; kadın öğrenciler, erkek öğrencilere göre özetlemede daha başarılı olduğu, öğrencilerin özetleme becerileriyle okuma alışkanlıkları arasında belirgin düzeyde bir fark bulunduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Şahin (2012), çalışmasında 5. sınıf öğrencilerinin öyküleyici metinleri özetleme ve ana düşüncüyü bulma becerileri açısından öykü haritası yöntemi kullanımının etkilerini araştırmıştır. Çalışma grubunu bir devlet okulunda 5. sınıfta okuyan 55 öğrenci oluşturmuş, bir sınıf deney, bir sınıf kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Yarı deneysel olarak yürütülen çalışmada ön-test, son-test kontrol gruplu model uygulanmıştır.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgularda deney grubunun geleneksel yöntemlerin uygulandığı kontrol grubuna göre bazı anlamlı farklar taşıdığı gözlemlenmiştir. Öykünün olay örgüsünü kurmada, ana ve yardımcı düşünceleri bulmada ve öykü ile ilgili sorulara cevap vermede öykü haritası yöntemini kullanan grubun kontrol grubuna göre daha başarılı olduğu tespit edilmiştir.

Eyüp, Stebler ve Yurt (2012), “Türkçe Öğretmeni Adaylarının Özetleme Stratejilerini Kullanmadaki Eğilimleri” adlı çalışmalarında, üniversitede Türkçe öğretmenliği bölümünde okuyan öğrencilerin özetleme yöntemlerini kullanmadaki yönelimlerini tespit etmeyi amaçlamışlardır. Veri toplama aracı olarak Deneme (2009) tarafından geliştirilen 14 maddelik “Özetleme Stratejileri Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin özetleme stratejilerini kullanma açısından yeterli düzeyde olmadıkları tespit edilmiştir. Öğrencilerin özet yazarken en fazla kullandıkları stratejiler arasında “kaynak metindeki önemli bilgileri seçerek özet metne koyma”, “özetlemeye başlamadan önce, kaynak metni tamamen anlayabilmek için, metnin tamamını okuma” ve “özet metindeki cümleler arasında gerekli bağlaçları kullanarak fikir bütünlüğü sağlama” yer almaktadır. Öğretmen adaylarının büyük bir çoğunluğunun özet yazarken “kaynak metindeki detayları da özetleme”, “kaynak metindeki bütün örneklerle değinme”, “özet metne özet yazarının konuyla ilgili fikirlerini de katması”, “kaynak metni okumaya başlar başlamaz özet metni yazmaya başlama” gibi birtakım istenmeyen yöntemlerde kararsız kaldıkları belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda Türkçe öğretmenliği öğrencilerine üniversitedeki derslerinde özetleme becerisini kazandıracak ders içi uygulamalara daha fazla yer verilmesi ve çeşitli yöntem ve tekniklerle daha etkili bir öğretim yapılması önerilmiştir.

Özçakmak’ın (2015) “Türkçe Öğretmeni Adaylarının Not Alarak Dinlemede Özetleme Stratejilerini Kullanma Becerileri” adlı doktora çalışmasında tartışmacı ve öyküleyici metinleri özetleyebilme yeterlikleri açısından Türkçe öğretmeni adaylarının dinlerken not alma alışkanlıklarını incelemiştir. Seçilen çalışma grubuyla tarama çalışması yapılmış ve öyküleyici, bilgilendirici ve tartışmacı türde birer tane olmak üzere toplamda üç metin kullanılmıştır. Bu üç metin üzerinde oluşturulan öğrenci özetleri, önemsiz bilgiyi

silme, önemli bilgiyi seçme, özet metne başlık bulma, doğru bakış açısını seçme, metinle ilgisiz bilgileri kullanmama, tutarlılık ve kısaltarak yazma türlerindeki özetleme yöntemleri bakımından incelenmiştir.

Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara şunlar açığa çıkmıştır: genellikle öğretmen adayları öyküleyici, tartışmacı ve bilgilendirici metinlerde dinlediklerini özetleme açısından istenilen düzeyde başarılı değillerdir ve bazı özetleme yöntemlerini etkin şekilde kullanamadıklarını belirlenmiş ve bu doğrultuda araştırmacı ve öğretmenlere birtakım öneriler sunulmuştur.

Aktaş ve Bayram (2016), ortaokul öğrencilerinin okuduğunu anlamada özetleme yöntemlerini kullanma becerilerini incelemek için bir araştırma yapmıştır. Nitel yaklaşıma uygun olarak desenlenen çalışmada, doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu öğrencilerinden elde edilen özetler, araştırmacılar tarafından ilgili literatür taranarak belirlenen dokuz maddelik bir form kullanılarak incelenmiştir. Veriler, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda çalışma grubundaki öğrencilerin öyküleyici ve bilgilendirici metinleri özetlerken en çok başlık koyma ve özgün metinden kısa olma yöntemlerine başvurdukları belirlenmiştir.

Fidan ve Gerçek (2017), “2017 Türkçe Öğretim Programında ve Ortaokul Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabında Özetleme Becerisi” adlı çalışmalarında özetleme becerisinin 2017 Türkçe Öğretim Programı’nda ve bu programa uygun olarak hazırlanmış Ortaokul Türkçe Dersi 5. Sınıf Ders Kitabı’nda nasıl işlendiğinin betimlenmesi amaçlamıştır. Bu doğrultuda, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemiyle veriler elde edilmiştir. Elde edilen betimlemelere göre doğrudan özetlemenin, yeni programda kazanımlar listesine 5. sınıf düzeyinden itibaren konulduğu, buna rağmen önceki sınıf düzeylerindeki kazanımlarında dolaylı özetlemenin programda yer aldığı görülmüştür. İncelenen öğretim aracında özetleme yaptırılması istenen metinlerin plandaki dağılımlarıyla ilgili olarak metin türü, temel beceriler ve metnin teması dikkate alınmadan gelişigüzel dağıtıldığı, ders kitabında yer alan dolaylı özetleme etkinlikleri, makro süreçlerin hem içeriksel hem de yapısal niteliklerine göre yapılandırılmış olmasına karşın doğrudan özetlerin bu tür etkinliklerle desteklenmediği tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca söz konusu ders kitabının bir kılavuz kitabı da bulunmadığı için özetleme etkinliklerinin başarısının öğretmenlerin görgü, bilgi ve tecrübelerine bağlı olarak her sınıfta farklı biçimlerde işlenmesine/öğretilmesine neden olduğu belirtilmektedir.

Şapçı (2018), ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin bilgilendirici metinleri anlama ve özetleme becerileri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yaptığı araştırmada belirlenen 4. sınıftaki 608 öğrenciden oluşan örneklem grubuyla çalışmıştır. Araştırma ilişkisel tarama modeline göre desenlenmiştir. Veri toplama süreci iki oturumda gerçekleşmiştir. Birinci oturumda kişisel bilgiler ve okuduğunu anlama verileri; ikinci oturumda ise bilgilendirici metinleri özetleme verileri toplanmıştır. Araştırmaya katılan ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin bilgilendirici metinleri anlama düzeyleri incelendiğinde % 36'sı yetersiz; % 58'i geliştirilebilir; % 7'si yüksek bulunmuştur. Çalışmadaki sonuçlara göre örneklem grubundaki öğrencilerin bilgilendirici metinleri özetleme beceri düzeyleri %29 (kötü), %31 (yetersiz), %27 (geliştirilebilir), %11 (iyi) olarak sıralanmıştır. Araştırmaya katılan ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerin bilgilendirici metinleri anlama becerileri ile özetleme becerileri arasında pozitif yönlü orta seviyede anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.2.2. Yurtdışı Araştırmalar

Bu bölümde özetleme becerileriyle ilgili yurt dışında yapılan çalışmalar hakkında özet bilgiler sunulmuştur.

Garner (1982) tarafından yapılan çalışmada, 24 lisans öğrencisine bir hastalıkla ilgili açıklayıcı bir metin verilmiştir ve onlardan bu metni özetlemeleri istenmiştir. Beş gün sonra öğrencilere cümle tamamlama testi uygulanmış ve onlara ana metnin özeti olan metni önemli noktaları barındıran cümleler açısından değerlendirmeleri istenmiştir. Ana metindeki ana fikirlerle en çok ilgili olan cümlelere 3, en az ilgili olan cümlelere 1 verilerek bu değerlendirme işlemi yapılmıştır. Öğrencilerin belirledikleri önemli bulunan cümlelerin toplam kelime sayısına bölünmesi sonucu elde edilen veriler değerlendirilerek etkili özetleme yapan ve etki düzeyi düşük özetleme yapan öğrencilerin verileri özetleme yetenekleriyle sözel anlatım başarıları karşılaştırılmıştır. Etkili özetleme yapan öğrencilerin metinde doğrudan bulunmayan yordama ifadelerini tespit etmede diğer gruba göre daha başarılı oldukları sonucuna ulaşılmış, bu öğrencilerin bilgileri hafızalarında başarılı şekilde tuttukları tespit edilmiş, fakat bu öğrencilerin gereksiz ifadeleri çıkarmada yeterince başarılı olmadıkları görülmüştür.

Brown, Day ve Jones (1983) 5, 7 ve 11. sınıf öğrencilerinin özetleme becerilerini ölçmek için yaptıkları çalışmada öğrencilere farklı düşünceler üzerine kurulan paragraflardan oluşmuş altı halk öyküsü verilmiş, onlardan bu öyküler üzerinde çalışmaları söylenmiştir. Bir hafta sonra öğrencilerden bu öykülerden hatırladıkları bilgilerle özet bir gazete yazısı oluşturmaları, bu özetlemelerde kırk ve daha az sözcükle metinler

oluşturmaları istenmiştir. Öğrenciler bu metinleri oluştururken öykülere tekrar bakabilme, taslaklar oluşturma gibi konularda özgür bırakılmıştır. Çalışmanın sonraki bölümünde öğrencilerden yirmi sözcükle aynı öyküleri özetlemeleri ve bu öyküleri düşüncenin önemine göre dört bölüme ayırmaları ve bunları önemliden önemsiz doğru sıralamaları istenmiştir. Öğrencilerin oluşturdukları metinlerde doğru hatırlama oranının hiçbir sınıf düzeyinde %80 seviyelerine ulaşmadığı görülmüştür. Yaş grupları farklı düzeydeki öğrencilerin farklı önemdeki metin bölümlerini özetlemede başarılı oldukları, yaşça küçük öğrencilerin özetleme becerilerini daha iyi şekilde ortaya koymak için daha çok bilgilendirmeye gereksinim duydukları tespit edilmiştir.

Garner (1985), çalışmasında daha büyük yaştaki öğrencilerin özetleme yetersizliklerini incelemiştir. Bu çalışmada farklı öğretim kademesi düzeylerinde toplamda 126 öğrenci çalışma grubu olarak seçilmiş ve onlara yedi paragraflık açıklayıcı bir metin verilmiştir. Metinden dört önemli bilgi seçilmiş ve bunlar doktora öğrencileri aracılığıyla doğrulanmıştır. Daha sonra öğrencilerden metni okuyup biri iyi biri kötü olacak şekilde bu metni özetlemeleri istenmiştir. Ortaya çıkan özetler önemli bilgileri içermesi, sözcük sayısı ve sentezleme açılarından analiz edilmiştir. Öğrencilerin yaptıkları özetlere cümle düzeyinde önemli bilgiyi barındırma değerine göre puan verilerek değerlendirme yapılmıştır. Sonuç olarak üniversite öğrencilerinin önemli bilgiyi ayırt etmede lise öğrencilerine göre daha başarılı oldukları, fakat iki farklı öğretim kademesindeki öğrencilerin çoğunluğunun daha az sözcükle özet yazmada istenilen düzeyde başarılı olamadıkları ortaya çıkmıştır.

Day (1986) yaptığı çalışmada dört farklı özetleme öğretme yöntemi etkileri açısından incelemiştir. Bunlar: yalnız özyönetim, yalnız kural, kuralla beraber özyönetim ve özyönetim ile kuralın iç içe kullanılan biçimidir. 62 yüksekokul öğrencisiyle yapılan çalışmada yazma seviyesine göre öğrenciler değerlendirilmiş ve 26 öğrencinin orta seviyede, 36 öğrencinin düşük düzeyde yazma becerisine sahip oldukları tespit edilmiştir. Öğrencilere farklı içeriklere sahip sekiz metin verilerek onlardan bu metinleri okuduktan sonra özetlemeleri istenmiştir. Özetleme yapılırken gereksiz bilgilerin kapsam dışı bırakılması, üst yapı stratejilerinin kullanılması, önemli bilgileri seçme ve bulma kurallarına uyulması gerektiği açıklanmıştır. Sonuçlara göre öğrenciler önemsiz bilgileri silmede yüksek oranda başarı sağlamış, üst yapı stratejilerini uygulamada yalnızca özyönetim tekniği ile yapılan özetlemelerde daha belirgin oranda başarılı olmuş, önemli bilgileri seçme ve tanıma bakımından ise orta seviyede yazma becerisine sahip öğrenciler diğer gruba göre daha yüksek oranda başarılı olmuştur.

Taylor (1986), yaptığı çalışmada dördüncü ve beşinci sınıftaki öğrencilerin açıklayıcı ve öyküleyici metinleri özetleme becerilerini incelemiştir. İlk çalışma grubu olan 17 öğrenciyle protokol analizi yapılmış, ikinci çalışma grubundaki 52 öğrenci grup ortamında incelenmiştir. Araştırmanın başlıca bulgularından bazıları öğrencilerin iki tür metni de özetleme açısından aynı zorlukta bulmaları, öğrencilerin metinleri anlama başarıları ile özetleme başarıları arasında herhangi bir ilişki bulunmaması, öğrencilerin oluşturdukları özetlerle ana metnin anlaşılmasını engelleyecek nitelikte olan belirsiz ifadeler kullanma eğiliminde olduklarıdır. Elde edilen özetlerde öğrencilerin %25'ten fazla oranlarda öyküleyici metinlerin ana ve yardımcı düşüncelerini kavrayamadıkları, açıklayıcı ve öyküleyici metinlerle ilgili az da olsa yapı bakımından bilgili oldukları, önemli bilgileri not alma ve bunları işaretlemeye yeterli düzeyde becerilere sahip olmadıkları tespit edilmiştir.

3. BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde çalışmanın araştırma yöntemi hakkında alt başlıklarla genel bir bilgi sunulmuştur. Bunlar; araştırma deseni, çalışma grubu, veri toplama araçları, veri toplama süreci ve verilerin çözümlenmesidir.

3.1. Araştırmanın Deseni

Ortaokul öğrencilerinin özetlemeye yönelik tutumlarını çeşitli değişkenler açısından incelemeyi amaçlayan bu araştırma tarama modelindedir. Tarama modeli, bir kümenin belirli özelliklerini belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlayan çalışmalara denir. Katılımcıların yöntemlere karşı görüşlerini ölçen sorular çeşitli sormaca yöntemleri kullanılarak en iyi biçimde yanıtlanabilir. Yanıtlar daha sonra soruları yanıtlayan kişilere ilişkin sıklık dereceleri ve yüzdelere olarak çizelge biçimine getirilir ve sunulur. Tarama modelinin önemli bir getirisi de oldukça çok bireyden oluşan örneklemden elde edilen bilgiyi bize sunmasıdır (Büyüköztürk, vd. 2017). Tarama modelinde yürütülen çalışmalarda istenen verilerin toplanması sırasında katılımcılara ya da veri kaynaklarına herhangi bir etkide bulunulamaz (Karasar, 2014). Bu çalışmada da anket teknikleriyle katılımcılardan veriler toplanmış sonra toplanan veriler betimsel çözümleme yöntemi ile çözümlenmiş ve bulgular değerlendirilmiştir. Bu nedenle araştırma tarama modelinde sürdürülmüştür.

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 Eğitim-Öğretim Yılında İstanbul Kağıthane Cevdet Şamikoğlu Ortaokulu'nda öğrenim görmekte olan 235'i erkek, 243'ü kız olmak üzere toplamda 478 öğrenci oluşturmaktadır. Her sınıf düzeyinde “rastlantısal (random, yansız)” yöntemle yüz otuzar öğrenci seçilmiş, samimi cevaplar vermediği düşünülen her sınıf düzeyinde onar öğrencinin yanıtları kapsam dışı bırakılmış, böylelikle her sınıf düzeyinde ± 120 öğrencinin verileri incelenmiştir. Katılımcıların sınıf ve cinsiyete göre dağılımı Tablo 3.1'de yer almaktadır.

Tablo 3.1. *Cinsiyet ve Sınıf Dağılımları*

Sınıf Düzeyi	Kız	%	Erkek	%	Toplam
5. Sınıf	65	54,6	54	45,3	119
6.Sınıf	60	50	60	50	120
7. Sınıf	61	50,8	59	49,1	120
8. Sınıf	57	47,8	62	52,1	119
Toplam	243	50.8	235	49,2	478

3.3. Veri Toplama Araçları

. Bu araştırmada, ortaokulda öğrenimlerini sürdüren öğrencilerin özetlemeye yönelik tutumlarının cinsiyet, sınıf düzeyi, kitap okuma alışkanlıkları ve Türkçe dersi başarısı değişkenleriyle arasındaki ilişkiyi incelenmiştir. Bu çalışmada da kullanılan Özetleme Tutum Ölçeği Çetinkaya ve Demir (2017) tarafından geliştirilmiştir. Özetlemeye Yönelik Tutum Ölçeği “Özetleme Yapmaktan Hoşlanma” ve “Özetlemenin Önemine İnanma” olmak üzere 2 faktörlü yapıda toplam 27 maddeden oluşturulmuştur.

Tutum ölçeğinde bulunan 27 sorunun her biri likert tipinde derecelendirilmiştir. Bu maddelere katılıp katılmama durumuna göre “5” Tamamen Katılıyorum, “4” Katılıyorum, “3” Kısmen Katılıyorum, “2” Katılmıyorum, “1” Hiç Katılmıyorum biçiminde derecelendirilmiştir.

3.4. Veri Toplama Süreci

Gerekli izinler alındıktan sonra veri toplama aracı yazılı olarak uygulanmıştır. Uygulamadan önce katılımcılara sormacanın amacı ve uygulaması hakkında bilgi verilmiştir. Katılımcılar 15-20 dakikalık bir süre içerisinde maddeleri yanıtlamışlardır.

3.5. Verilerin Çözümlemesi

Veriler, SPSS 16.0 istatistik paket programları kullanılarak çözümlenmiştir. Verilerin çözümlemesinde anlamlılık düzeyi (p) 0.05 kabul edilmiştir. Veri analizine geçilmeden önce puanların dağılımının normal dağılım gösterip göstermediğine bakılmıştır. Bu amaçla alt boyutlardan elde edilen puanlara ilişkin çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiştir. Puanlara ilişkin çarpıklık katsayılarının hoşlanma alt boyutu hariç -1 ile 1 arasında değer aldığı, basıklık değerlerinin ise hoşlanma alt boyutuna ait değer dışında -1 ile 1 arasında değer aldığı görülmektedir. Hoşlanma alt boyutuna ait çarpıklık değerinin ise -1'den çok az farkla küçük olduğu görülmektedir. Bu değerlere göre puan dağılımlarının

normal dağılımdan aşırı sapma göstermediği söylenebilir. Varyansların homojenliği varsayımı ise Levene F testi ile sınanmış ve grup varyanslarının homojen olduğu belirlenmiştir. Varsayımlar karşılandığı için parametrik yöntemlerden Bağımsız Örneklem t testi ve Tek Yönlü ANOVA'dan yararlanılmıştır.

4. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Bu çalışmanın amacı ortaokul öğrencilerin özetlemeye yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, yöntem bölümünde belirtilen araçlarla elde edilen verilerin çözümlenmesi sonucu ortaya çıkan bulgular alt amaçlara göre tablo ve açıklamalar verilerek yorumlanmıştır.

4.1. Alt Boyutlara İlişkin Betimsel İstatistikler

Öğrencilerin hoşlanma alt boyutundan aldıkları puanların ortalaması =43.28, önemine inanma alt boyutundan aldıkları puanların ortalaması =45.20, Özetlemeye Yönelik Tutum Ölçeği'nden aldıkları puanların ortalaması =88.48'dir. Yapılan çözümleme sonucu elde edilen bulgular Tablo 4.1.' de verilmiştir.

Tablo 4.1. Alt Boyutlara İlişkin Betimsel İstatistikler

	$\bar{X}$	Std. Sapma	En Küçük Değer	En Büyük Değer	Çarpıklık	Basıklık
Hoşlanma	43,28	5,22	20,00	60,00	-1,138	2,700
Önemine İnanma	45,20	8,13	23,00	64,00	-,134	-,349
Tutum	88,48	10,02	50,00	111,00	-,389	,297

4.2. Cinsiyet Değişkenine Yönelik Bulgular

Araştırmada ele alınan ilk değişken öğrencilerin cinsiyetleridir. Cinsiyet değişkenine yönelik bulgular Tablo 4.2.'de verilmiştir.

Tablo 4.2. Cinsiyete Göre Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Özetlemeye Dönük Tutum	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S_x	sd	t	p
Hoşlanma	Kız	243	46,05	6,25	476	4.125	.020*
	Erkek	235	44,61	7,13			
Önemine İnanma	Kız	243	44,45	4,75	476	4.718	.000*
	Erkek	235	42,07	5,38			
Toplam	Kız	243	90,50	8,23	476	3.086	.000*
	Erkek	235	86,68	8,95			

* $p < 0.05$

Tablo 4.2’de de görüldüğü gibi araştırmaya katılan kız öğrencilerin hoşlanma alt boyutundan aldıkları puanların ortalaması $\bar{X} = 46.05$, erkek öğrencilerin puanlarının ortalaması ise $\bar{X} = 44.61$ ’dir. Bağımsız Örneklem t-testi sonuçları incelendiğinde, kız öğrencilerle erkek öğrencilerin puanları arasında kız öğrenciler lehine anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu görülmektedir ($t_{(476)} = 4.125, p < .05$).

Kız öğrencilerin önemine inanma alt boyutundan aldıkları puanların ortalaması $\bar{X} = 44.45$, erkek öğrencilerin puanlarının ortalaması ise $\bar{X} = 42.07$ ’dir. Bağımsız Örneklem t-testi sonuçları incelendiğinde, kız öğrencilerle erkek öğrencilerin puanları arasında kız öğrenciler lehine anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu görülmektedir ($t_{(476)} = 4.718, p < .05$).

Kız öğrencilerin Özetlemeye Yönelik Tutum Ölçeği’nden aldıkları puanların ortalaması $\bar{X} = 90.50$, erkek öğrencilerin puanlarının ortalaması ise $\bar{X} = 86.68$ ’dir. Bağımsız Örneklem t-testi sonuçları incelendiğinde, kız öğrencilerle erkek öğrencilerin puanları arasında kız öğrenciler lehine anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu görülmektedir ($t_{(476)} = 3.086, p < .05$).

Şapçı (2018) ve Sert (2010) yaptıkları çalışmalarda kız öğrencilerin okuduklarını anlama başarısı açısından kız öğrencilerin lehine anlamlı farklar bulmuşlardır. Bu bilgilerden hareketle okuduğunu anlama becerisi gelişmiş olan kız öğrencilerin de bir okuduğunu anlama becerisi örneği sayılabilecek özetleme etkinliğinde de başarılı olmaları ve özetlemeye karşı olumlu tutumlara sahip olmaları beklenebilir. Bu çalışmadaki bulgular da kız öğrencilerin özetlemeye dönük tutumlarının olumlu olduğunu desteklemektedir.

4.3. Sınıf Düzeyi Değişkenine Yönelik Bulgular

Araştırmada ele alınan ikinci değişken öğrencilerin sınıf düzeyleridir. 5. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin hoşlanma alt boyutundan aldıkları puanların ortalaması $\bar{X} = 46.83$, 6. sınıftaki öğrencilerin puanlarının ortalaması $\bar{X} = 47.21$, 7. sınıftaki öğrencilerin puanlarının ortalaması $\bar{X} = 43.43$ ve 8. sınıftaki öğrencilerin puanlarının ortalaması ise $\bar{X} = 43.93$ ’tür. ANOVA sonuçları incelendiğinde, öğrencilerin özetlemeden hoşlanma puanları arasında sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F_{(3,476)} = 10.664, p < .05$). LSD çoklu karşılaştırma testi sonuçları incelendiğinde ise bu farklılığın 5. ve 6. sınıftaki öğrencilerle 7. ve 8. sınıftaki öğrenciler arasında 5. ve 6. sınıftaki öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Bu bulgular 5. ve 6. sınıftaki öğrencilerin özetlemeden daha fazla hoşlandığını ortaya koymaktadır. Sınıf düzeyine yönelik bulgular Tablo 4.3’te gösterilmiştir.

Tablo 4.3. *Sınıf Düzeyine Göre Tek, Yönlü ANOVA Sonuçları*

Özetleme Dönük Tutum	Sınıf Düzeyi	N	$\bar{X}$	S_x	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
Hoşlanma	5.Sınıf	120	46,83	6,76	Gruplar Arası	1360,106	3	453,369	10,664	,000*	5-7,8 6-7,8
	6. Sınıf	120	47,21	6,96	Grup İçi	20237,392	476	42,516			
	7. Sınıf	120	43,43	6,33	Toplam	21597,498	479				
	8. Sınıf	120	43,93	6,00							
Önemine İnanma	5.Sınıf	120	43,68	5,94	Gruplar Arası	112,742	3	37,581	1,380	,248	
	6. Sınıf	120	43,74	4,66	Grup İçi	12961,850	476	27,231			
	7. Sınıf	120	43,17	5,19	Toplam	13074,592	479				
	8. Sınıf	120	42,53	4,99							
Tutum	5.Sınıf	120	90,51	9,99	Gruplar Arası	2125,373	3	708,458	9,657	,000*	5-7,8 6-7,8
	6. Sınıf	120	90,95	8,09	Grup İçi	34920,358	476	73,362			
	7. Sınıf	120	86,60	7,85	Toplam	37045,731	479				
	8. Sınıf	120	86,47	8,17							

* $p < 0.05$

Tablo 4.3'te görüldüğü gibi 5. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin özetlemenin önemine inanma alt boyutundan aldıkları puanların ortalaması $\bar{X} = 43.68$, 6. sınıftaki öğrencilerin puanlarının ortalaması $\bar{X} = 43.74$, 7. sınıftaki öğrencilerin puanlarının ortalaması $\bar{X} = 43.17$ ve 8. sınıftaki öğrencilerin puanlarının ortalaması ise $\bar{X} = 42.53$ 'tür. ANOVA sonuçları incelendiğinde, öğrencilerin özetlemenin önemine inanma puanları arasında sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde bir farklılığın olmadığı görülmektedir ($F_{(3,476)}=1.380, p<.05$).

5. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin Özetlemeye Yönelik Tutum Ölçeği'nden aldıkları puanların ortalaması $\bar{X} = 90.51$, 6. sınıftaki öğrencilerin puanlarının ortalaması $\bar{X} = 90.95$, 7. sınıftaki öğrencilerin puanlarının ortalaması $\bar{X} = 86.60$ ve 8. sınıftaki öğrencilerin puanlarının ortalaması ise $\bar{X} = 86.47$ 'dir. ANOVA sonuçları incelendiğinde, öğrencilerin özetlemeye yönelik tutum puanları arasında sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F_{(3,476)}=9.657, p<.05$). LSD çoklu karşılaştırma testi sonuçları incelendiğinde ise bu farklılığın 5. ve 6. sınıftaki öğrencilerle 7. ve 8. sınıftaki öğrenciler arasında 5. ve 6. sınıftaki öğrenciler lehine olduğu görülmektedir.

4.4. Kitap Okuma Alışkanlığı Değişkenine Yönelik Bulgular

Araştırmada ele alınan üçüncü değişken öğrencilerin kitap okuma alışkanlıklarıdır. Yapılan çözümleme sonucu elde edilen bulgular Tablo 4.4'te verilmiştir.

Tablo 4.4. *Kitap Okuma Alışkanlığına Göre Tek Yönlü ANOVA Sonuçları*

Özetleme Tutumu	Kitap Okuma Alışkanlığı	N	$\bar{X}$	S_x	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
Hoşlanma	Haf. 1	172	46,37	6,50	G. Arası	1951,251	4	487,813	11,794	,000*	1-3,4,5 2-4,5 3-5 4-5
	İki Haf. 1	138	45,25	6,19	Grup İçi	19646,247	475	41,361			
	Ayda 1	90	43,58	6,40	Toplam	21597,498	479				
	Ayda 1'den Az	46	41,63	6,86							
	Haf. 2 ve Fazlası	34	50,35	6,57							
Önemine İnanma	Haf. 1	172	44,53	4,84	G. Arası	1217,632	4	304,408	12,195	,000*	1-3,4 2-3,4 3-5 4-5
	İki Haf. 1	138	43,58	4,54	Grup İçi	11856,960	475	24,962			
	Ayda 1	90	41,00	5,24	Toplam	13074,592	479				
	Ayda 1'den Az	46	40,63	6,56							
	Haf. 2 ve Fazlası	34	45,35	4,43							
Tutum	Haftada 1	172	90,90	8,55	G. Arası	5938,701	4	1484,675	22,671	,000*	1-2, 3,4,5 2-3,4,5 3-5 4-5
	İki Haf. 1	138	88,83	6,98	Grup İçi	31107,030	475	65,488			
	Ayda 1	90	84,58	8,13	Toplam	37045,731	479				
	Ayda 1'den Az	46	82,26	9,71							
	Haf. 2 ve Fazlası	34	95,71	7,38							

* $p < 0.05$

Tablo 4.4'te görüldüğü gibi haftada 1 kitap okuyan öğrencilerin hoşlanma alt boyutundan aldıkları puanların ortalaması $\bar{X}=46.37$, iki haftada 1 kitap okuyan öğrencilerin puanlarının ortalaması $\bar{X}=45.25$, ayda 1 kitap okuyan öğrencilerin puanlarının ortalaması $\bar{X}=43.58$, ayda 1'den az kitap okuyan öğrencilerin puanlarının ortalaması ise $\bar{X}=41.63$ ve haftada 2 ve daha fazla kitap okuyan öğrencilerin puanlarının ortalaması ise $\bar{X}=50.35$ 'dir. ANOVA sonuçları incelendiğinde, öğrencilerin özetlemeden hoşlanma puanları arasında kitap okuma alışkanlığına göre anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F_{(3,476)}=11.794$, $p<.05$). LSD çoklu karşılaştırma testi sonuçları incelendiğinde ise bu farklılığın haftada iki ve daha fazla kitap okuyan öğrencilerle haftada 1, iki haftada 1, ayda 1 ve ayda 1'den az kitap okuyan öğrenciler arasında haftada iki ve daha fazla kitap okuyan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Ayrıca haftada 1 kitap okuyan öğrencilerle ayda 1 ve aydan 1'den az kitap okuyan öğrenciler arasında haftada bir kitap okuyan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Ayrıca iki haftada 1 kitap okuyan öğrencilerle ayda 1'den az kitap okuyan öğrenciler arasında iki haftada bir kitap okuyan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir.

Haftada 1 kitap okuyan öğrencilerin önemine inanma alt boyutundan aldıkları puanların ortalaması $\bar{X} = 44.53$, iki haftada 1 kitap okuyan öğrencilerin puanlarının ortalaması $\bar{X} = 43.58$, ayda 1 kitap okuyan öğrencilerin puanlarının ortalaması $\bar{X} = 41.00$, ayda 1'den az kitap okuyan öğrencilerin puanlarının ortalaması ise $\bar{X} = 40.63$ ve haftada 2 ve daha fazla kitap okuyan öğrencilerin puanlarının ortalaması ise $\bar{X} = 45.35$ 'dir. ANOVA sonuçları incelendiğinde, öğrencilerin özetlemenin önemine inanma puanları arasında kitap okuma alışkanlığına göre anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F_{(3,476)}=12.195$, $p<.05$). LSD çoklu karşılaştırma testi sonuçları incelendiğinde ise bu farklılığın haftada iki ve daha fazla kitap okuyan öğrencilerle ayda 1 ve ayda 1'den az kitap okuyan öğrenciler arasında haftada iki ve daha fazla kitap okuyan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Ayrıca haftada 1 kitap okuyan öğrencilerle ayda 1 ve ayda 1'den az kitap okuyan öğrenciler arasında haftada bir kitap okuyan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Ayrıca iki haftada 1 kitap okuyan öğrencilerle ayda 1 ve ayda 1'den az kitap okuyan öğrenciler arasında iki haftada bir kitap okuyan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir.

Haftada 1 kitap okuyan öğrencilerin Özetlemeye Yönelik Tutum Ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması $\bar{X} = 90.90$, iki haftada 1 kitap okuyan öğrencilerin puanlarının ortalaması $\bar{X} = 88.83$, ayda 1 kitap okuyan öğrencilerin puanlarının ortalaması $\bar{X} = 84.58$, ayda 1'den az kitap okuyan öğrencilerin puanlarının ortalaması ise $\bar{X} = 82.26$ ve haftada 2 ve daha fazla kitap okuyan öğrencilerin puanlarının ortalaması ise $\bar{X} = 95.71$ 'dir. ANOVA sonuçları incelendiğinde, öğrencilerin özetlemeye yönelik tutum puanları arasında kitap okuma alışkanlığına göre anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F_{(3,476)}=22.671$, $p<.05$). LSD çoklu karşılaştırma testi sonuçları incelendiğinde ise bu farklılığın haftada iki ve daha fazla kitap okuyan öğrencilerle haftada 1, iki haftada 1, ayda 1 ve ayda 1'den az kitap okuyan öğrenciler arasında haftada iki ve daha fazla kitap okuyan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Ayrıca haftada 1 kitap okuyan öğrencilerle iki haftada bir, ayda 1 ve ayda 1'den az kitap okuyan öğrenciler arasında haftada bir kitap okuyan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Ayrıca iki haftada 1 kitap okuyan öğrencilerle ayda 1 ve ayda 1'den az kitap okuyan öğrenciler arasında iki haftada bir kitap okuyan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir.

4.5. Türkçe Dersi Notu Değişkenine Yönelik Bulgular

Araştırmada ele alınan dördüncü değişken okuma alışkanlıklarıdır. Yapılan çözümleme sonucu elde edilen bulgular Tablo 4.5'te verilmiştir.

Tablo 4. 5. *Türkçe Dersi Notuna Göre Tek Yönlü ANOVA Sonuçları*

Özetleme Tutumu	Türkçe Notu	N	$\bar{X}$	S_x	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
Hoşlanma	85-100	197	46,40	6,38	G. Arası	536,095	3	178,698	4,039	,007*	1-3,4
	70-84	152	45,30	6,95	Grup İçi	21061,403	476	44,247			
	55-69	91	44,07	6,40	Toplam	21597,498	479				
	54 ve altı	40	43,30	7,34							
Önemine İnanma	85-100	197	45,14	3,99	G. Arası	1297,092	3	432,364	17,474	,000*	1-2,3,4 2-3
	70-84	152	42,55	5,39	Grup İçi	11777,499	476	24,743			
	55-69	91	41,00	6,26	Toplam	13074,592	479				
	54 ve altı	40	42,05	4,34							
Tutum	85-100	197	91,54	7,66	G. Arası	3349,328	3	1116,443	15,771	,000*	1-2,3,4 2-3
	70-84	152	87,86	8,99	Grup İçi	33696,403	476	70,791			
	55-69	91	85,07	9,26	Toplam	37045,731	479				
	54 ve altı	40	85,35	7,58							

* $p < 0.05$

Tablo 4.5'te de görüldüğü gibi Türkçe notu 85-100 arası olan öğrencilerin hoşlanma alt boyutundan aldıkları puanların ortalaması $\bar{X} = 46.40$, 70-84 arası olan öğrencilerin puanlarının ortalaması $\bar{X} = 45.30$, 55-69 arası olan öğrencilerin puanlarının ortalaması $\bar{X} = 44.07$ ve 54 ve altı olan öğrencilerin puanlarının ortalaması ise $\bar{X} = 43.30$ 'dur. ANOVA sonuçları incelendiğinde, öğrencilerin özetlemeden hoşlanma puanları arasında Türkçe notuna göre anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F_{(3,476)} = 4.039$, $p < .05$). LSD çoklu karşılaştırma testi sonuçları incelendiğinde ise bu farklılığın notu 85-100 arası olan öğrencilerle 55-69 ve 54 ve altı olan öğrenciler arasında notu 85-100 arası olan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir.

Türkçe notu 85-100 arası olan öğrencilerin önemine inanma alt boyutundan aldıkları puanların ortalaması $\bar{X} = 45.14$, 70-84 arası olan öğrencilerin puanlarının ortalaması $\bar{X} = 42.55$, 55-70 arası olan öğrencilerin puanlarının ortalaması $\bar{X} = 41.00$ ve 55 ve altı olan öğrencilerin puanlarının ortalaması ise $\bar{X} = 42.05$ 'dir. ANOVA sonuçları incelendiğinde, öğrencilerin özetlemenin önemine puanları arasında Türkçe notuna göre anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F_{(3,476)} = 17.474$, $p < .05$). LSD çoklu karşılaştırma testi sonuçları incelendiğinde ise bu farklılığın notu 85-100 arası olan öğrencilerle 70-84, 55-69 ve 54 ve altı olan öğrenciler arasında notu 85-100 arası olan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Ayrıca 70-85 arası olan öğrencilerle 55-69 arası olan öğrenciler arasında notu 85-100 arası olan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir.

Türkçe notu 85-100 arası olan öğrencilerin Özetlemeye Yönelik Tutum Ölçeği'nden aldıkları puanların ortalaması $\bar{X} = 91.54$, 70-84 arası olan öğrencilerin puanlarının

ortalaması $\bar{X} = 87.86$, 55-59 arası olan öğrencilerin puanlarının ortalaması $\bar{X} = 85.07$ ve 54 altı olan öğrencilerin puanlarının ortalaması ise $\bar{X} = 85.35$ 'dir. ANOVA sonuçları incelendiğinde, öğrencilerin özetlemeye yönelik tutum puanları arasında Türkçe notuna göre anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F_{(3,476)}=15.771$, $p<.05$). LSD çoklu karşılaştırma testi sonuçları incelendiğinde ise bu farklılığın notu 85-100 arası olan öğrencilerle 70-84, 55-69 ve 54 altı olan öğrenciler arasında notu 85-100 arası olan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Ayrıca 70-84 arası olan öğrencilerle 55-69 arası olan öğrenciler arasında notu 85-100 arası olan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir.

Ateş (2008), çalışmasında Türkçe dersine yönelik tutumları olumlu yönde olan öğrencilerin okuduğunu anlama düzeyi, Türkçe dersi akademik başarısı ve genel akademik başarı elde ettiklerini, buna karşın Türkçe dersine karşı olumsuz tutumlara sahip öğrencilerin bu alanlarda başarısız olduklarını tespit etmiştir. Türkçe dersi başarısı düşük öğrencilerin okuduğunu anlama ve özetleme tutumlarının olumsuz, bu konulardaki başarılarının da düşük olması kaçınılmazdır. Özellikle okuduğunu anlama becerisi gelişmemiş öğrencilerin okuduğunu özetlemeye karşı olumsuz tutumlara sahip oldukları görülmektedir.

5. BÖLÜM:

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırmadan elde edilen bulgulara dayanarak sonuçlar özetlenmiş, tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

5.1. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin özetleme tutumları; cinsiyet, sınıf düzeyi, okuma alışkanlıkları ve Türkçe dersi başarı düzeyleri değişkenleri açısından incelenmiştir.

Araştırmada ele alınan cinsiyet değişkeniyle ilgili elde edilen bulgulara göre; hoşlanma ve önemine inanma alt boyutlarına göre ve özetlemeye yönelik tutum ölçeğinden aldıkları puanların ortalamasına göre kız öğrencilerle erkek öğrencilerin puanları arasında kız öğrenciler lehine anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu belirlenmiştir.

Sınıf seviyesi değişkeniyle ilgili elde edilen bulgulara göre, hoşlanma alt boyutu açısından 5. ve 6. sınıftaki öğrencilerle 7. ve 8. sınıftaki öğrenciler arasında 5. ve 6. sınıftaki öğrenciler lehine anlamlı fark olduğu görülmektedir. Bu bulgular 5. ve 6. sınıftaki öğrencilerin özetleme ediminden daha fazla hoşlandığını ortaya koymaktadır. Önemine inanma alt boyutundaki verilere göre, öğrencilerin özetlemenin önemine inanma puanları arasında sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Öğrencilerin özetlemeye yönelik tutum puanları arasında sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu belirlenmiştir. Bulgulardaki test sonuçları incelendiğinde ise bu farklılığın 5. ve 6. sınıftaki öğrencilerle 7. ve 8. sınıftaki öğrenciler arasında 5. ve 6. sınıftaki öğrenciler lehine olduğu, görülmektedir.

Okuma alışkanlıkları değişkeni açısından elde edilen bulgulara göre hoşlanma alt boyutunda öğrencilerin özetlemeden hoşlanma puanları arasında anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu belirlenmiştir. Test sonuçları incelendiğinde ise bu farklılığın haftada iki ve daha fazla kitap okuyan öğrencilerle haftada 1, iki haftada 1, ayda 1 ve ayda 1'den az kitap okuyan öğrenciler arasında haftada iki ve daha fazla kitap okuyan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Ayrıca haftada 1 kitap okuyan öğrencilerle ayda 1 ve aydan 1'den az kitap okuyan öğrenciler arasında haftada 1 okuyan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Ayrıca iki haftada 1 kitap okuyan öğrencilerle ayda 1'den az kitap okuyan öğrenciler arasında iki haftada 1 kitap okuyan öğrenciler lehine olduğu, sonuç olarak kitap okuma sıklığı arttıkça öğrencilerin özetlemeden hoşlanma tutumlarında olumlu yönde bir değişme görülmektedir.

Önemine inanma alt boyutuna ilişkin verilerin test sonuçları incelendiğinde, öğrencilerin özetlemenin önemine inanma puanları arasında kitap okuma alışkanlığına göre anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu belirlenmiştir. Bu farklılığın haftada iki ve daha fazla kitap okuyan öğrencilerle ayda 1 ve ayda 1’den az kitap okuyan öğrenciler arasında haftada iki ve daha fazla kitap okuyan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Ayrıca haftada 1 kitap okuyan öğrencilerle ayda 1 ve aydan 1’den az kitap okuyan öğrenciler arasında haftada bir kitap okuyan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Ayrıca iki haftada 1 kitap okuyan öğrencilerle ayda 1 ve ayda 1’den az kitap okuyan öğrenciler arasında iki haftada bir kitap okuyan öğrenciler lehine olduğu, sonuç olarak kitap okuma sıklığı arttıkça öğrencilerin özetlemenin önemine inanma tutumlarında olumlu yönde bir değişme görülmektedir.

Öğrencilerin özetlemeye yönelik tutum puanları arasında kitap okuma alışkanlığına göre anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu görülmektedir. Karşılaştırma testi sonuçları incelendiğinde ise bu farklılığın haftada iki ve daha fazla kitap okuyan öğrencilerle haftada 1, iki haftada 1, ayda 1 ve ayda 1’den az kitap okuyan öğrenciler arasında haftada iki ve daha fazla kitap okuyan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Ayrıca haftada 1 kitap okuyan öğrencilerle iki haftada bir, ayda 1 ve aydan 1’den az kitap okuyan öğrenciler arasında haftada bir kitap okuyan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Ayrıca iki haftada 1 kitap okuyan öğrencilerle ayda 1 ve ayda 1’den az kitap okuyan öğrenciler arasında iki haftada bir kitap okuyan öğrenciler lehine olduğu, sonuç olarak kitap okuma sıklığı arttıkça öğrencilerin özetlemeye yönelik tutumlarında olumlu yönde bir değişme görülmektedir.

Türkçe dersi notu değişkeniyle ilgili elde edilen bulgulara göre hoşlanma alt boyutu açısından öğrencilerin özetlemeden hoşlanma puanları arasında Türkçe notuna göre anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu görülmektedir. Test sonuçları incelendiğinde ise bu farklılığın notu 85-100 arası olan öğrencilerle 55-69 ve 54 ve altı olan öğrenciler arasında notu 85-100 arası olan öğrenciler lehine olduğu, sonuç olarak Türkçe dersi başarısı arttıkça öğrencilerin özetleme ediminden hoşlanma tutumlarında olumlu yönde bir değişme görülmektedir.

Verilerden elde edilen test sonuçları incelendiğinde, öğrencilerin özetlemenin önemine puanları arasında Türkçe notuna göre manidar düzeyde bir farklılığın olduğu görülmektedir. Bu farklılığın notu 85-100 arası olan öğrencilerle 70-84, 55-69 ve 54 ve altı olan öğrenciler arasında notu 85-100 arası olan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Ayrıca 70-84 arası olan öğrencilerle 55-69 arası olan öğrenciler arasında notu 85-100 arası olan öğrenciler lehine olduğu, sonuç olarak Türkçe dersi başarısı arttıkça öğrencilerin özetlemenin önemine inanma tutumlarında olumlu yönde bir değişme görülmektedir.

Öğrencilerin özetlemeye yönelik tutum puanları arasında Türkçe notuna göre anlamlı düzeyde bir farklılığın olduğu görülmektedir. Elde edilen verilere dönük test sonuçları incelendiğinde ise bu farklılığın notu 85-100 arası olan öğrencilerle 70-84, 55-69 ve 54 altı olan öğrenciler arasında notu 85-100 arası olan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Ayrıca 70-84 arası olan öğrencilerle 55-69 arası olan öğrenciler arasında notu 85-100 arası olan öğrenciler lehine olduğu, sonuç olarak Türkçe dersi notu arttıkça öğrencilerin özetlemeye yönelik tutumlarında olumlu yönde bir değişme olduğu görülmektedir.

Elde edilen bulgulara gene olarak bakıldığında, sınıf seviyesi düştükçe, okuma sıklığı arttıkça ve Türkçe dersi başarısı arttıkça öğrencilerin özetlemeye yönelik tutumları olumlu yönde değişmektedir. Ayrıca kız öğrenciler erkek öğrencilere oranla özetlemeye karşı daha olumlu tutumlar taşımaktadırlar.

Özetleme çok boyutlu olarak öğrencinin anlama ve kavrama düzeyinin niteliği ile ilgili bilgi veren önemli bir etkinliktir. Kavrama düzeyi yüksek öğrencilerin özetleme başarısı bu yüzden doğal olarak yüksek olmaktadır. Özyılmaz (2010) çalışmasında anlama stratejileri öğretiminin yedinci sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama başarısında cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık yaratmadığını tespit etmiştir. Fakat bu çalışmada elde edilen veriler kız öğrencilerin özetlemeye yönelik tutumlarının erkek öğrencilere göre daha olumlu yönde olduğunu göstermektedir. Kız öğrencilerin ayrıca Türkçe dersi ve diğer derslerindeki başarılarının da bu özelliğe paralel olarak yüksek olduğu görülmektedir.

Alt sınıf düzeylerindeki ortaokul öğrencilerinin ilkokuldan kalma alışkanlıklarının devam etmesinin bir göstergesi olarak özetlemeye yönelik tutumlarının daha olumlu olduğunu göstermektedir. Sınıf düzeyi yükseldikçe bu alışkanlıklar ve eğilim azaldıkça özetlemeye karşı tutumlar olumsuz yönde değişmektedir.

Karadağ (2018), sözlü özetleme uygulamalarına ders kitaplarında çok az yer verildiğini tespit etmiştir. Öğrencilerin üst bilişsel öğrenme sürecine yönelik olarak farklı türlerde metinlerin, farklı öğrenme alanlarına etki edecek biçimde ders kitaplarında yer bulması gereklidir. Temel özetleme stratejilerinin farklı metin türlerde uygulanmasının öğretilmesi ve sözlü özet uygulamaları, özellikle sözel zekâsı gelişmiş öğrencilerin de özetleme edimini kazanmasını kolaylaştıracaktır.

Okuma alışkanlığı öğrencileri çok boyutlu olarak anlama ve anlatma yetenekleri bakımından olumlu yönde etkilemektedir. Buna bağlı olarak anlamayla dolaylı yünden ilgili olan özetleme yeteneği de gelişmiş olduğundan okuma sıklığı fazla olan öğrenciler özetlemeye karşı hem olumlu bir tutum geliştirmekte hem de özetleme etkinliklerinde yüksek başarı oranlarına ulaşmaktadır.

Türkçe dersinde okuma-anlama araçlarının vazgeçilmez unsuru olan metinlerin özümsemesi için özetleme etkinliklerine sıkça başvurulmaktadır. Elde edilen bulgular Türkçe dersi başarı düzeyinin yüksek olmasının özetlemeye karşı da olumlu yönde tutum geliştirilmesine olanak sağlandığını göstermektedir.

5.2. Öneriler

Bu araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular; sınıf düzeyi düştükçe, okuma sıklığı arttıkça ve Türkçe dersi başarı seviyesi arttıkça öğrencilerde özetlemeye karşı olumlu tutumların arttığını göstermektedir. Ayrıca kız öğrencilerin özetlemeye karşı erkeklere göre daha olumlu tutumlarının olduğu belirlenmiştir. Herhangi bir öğrenme alanına yönelik bireylerde bulunan olumlu tutumlar, öğretimin sağlıklı ve üst düzeyde gerçekleşebilmesine olanak sağlamaktadır. Bu bakımdan özetleme dahil olmak üzere eğitim ortamında her türlü öğrenme alanına yönelik öğrenci tutumlarının olumlu yönde değiştirilmesi ve geliştirilmesi öncelikli bir hedef olmalıdır.

Türkçe dersi öğretmenleri bilginin öğrencide yapılandırılmasını sağlamak adına vazgeçilmez bir okuma-anlama etkinliği olan özetlemeyi öncelikle öğrencilere sevdirek uygulamalı, özetleme stratejilerini öğrencilerin kavramasını, okuduğu metinlerde öğrencilere uygulama yapma şansı elde etmesini sağlamalıdır. Etkili bir biçimde özetleme kazanımlarını edinmiş bireylerin, okuma alışkanlıkları, iletişim kurma becerileri ve akademik başarı düzeyleri dolaylı olarak olumlu yönde etkileyecektir.

Özetleme ve ana düşünce bulma stratejilerinin öğretimi öğrencilerin okuma ve anlama becerilerini geliştirecektir. Bu öğretimin yapılırken öğrencilerin tutumlarına etki eden değişkenlerin dikkate alınması ve öğretim süreci planlamasının bu verilere göre düzenlenmesi adı geçen alanlardaki başarıyı arttıracaktır. Tavşancıl'a (2002) göre tutumlar davranışlara yön vererek onları etkilemektedir. Bu yüzden özetlemeyle ilgili olumlu tutumların kazandırıldığı bireyler özetleme, anlama ve anlatma etkinliklerinde istedik davranışlar ortaya koyacaktır.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında Türkçe öğretiminde anlama ve anlatma etkinliklerinin programlanmasında, ders materyallerinin hazırlanması ve üretilmesinde, sınıf içi eğitim ortamının düzenlenmesinde özetleme etkinliklerine gereken önem verilmeli, öğretmenler tarafından özetleme etkinlikleri zaman kaybına sebep olan gereksiz bir iş gibi görülmekten çıkarılmalıdır. Ayrıca özetlemenin temel ilke ve stratejileri ilkökul düzeyinden itibaren öğrencilere öğretilmeli, onlara nitelikli bir özetleme etkinliği uygulamanın yolları kavratılmalıdır.

Özetleme konusunda temel yeterlilikleri kazanmış bireyler kuşkusuz özetleme konusunda tutumlarını olumlu yönde değiştirecek ve özetleme etkinliklerinin niteliği artacak, bu şekilde de Türkçe eğitiminin iki temel yönü olan anlama ve anlatma etkinlikleri amaçlarına daha sağlıklı şekilde ulaşacaktır.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, K. (2004). *Aktif öğrenme*, İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları.
- Aktaş, E. ve Bayram, B. (2017). *Ortaokul öğrencilerinin okuduğunu anlamada özetleme stratejilerini kullanma becerilerinin değerlendirilmesi*. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(1), 346-360.
- Akyol, Hayati (2010). *Yeni programa uygun Türkçe öğretim yöntemleri* (8. Baskı). Ankara: Pegema Yayıncılık.
- Anderson, V., Hidi, S. & Babadoğan C. (1991). *Özetlemenin öğrencilere öğretimi*, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 24(4), 587-594.
- Ateş, M. (2008). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin okuduğunu anlama düzeyleri ile Türkçe dersine karşı tutumları ve akademik başarıları arasındaki ilişki*. Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Başar, H. (2004). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Belet, D. S. (2005). *Öğrenme stratejilerin okuduğunu anlama ve yazma becerileri ile Türkçe dersine ilişkin tutumlara etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Brown, A. L. & Day, J. D. (1983). Macrorules for summarizing texts. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*. 22, 1-14.
- Calp, M. (2005). *Türkçe öğretimi* (2. Baskı). Konya: Eğitim Kitabevi.
- Çakır, Ö. (1995). *Büyük ölçekli kuralların öğretiminin okuduğunu anlamaya etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çetinkaya G. ve Demir B. P. (2016). *Özetlemeye yönelik tutum ölçeğinin geliştirilmesi: güvenirlik ve geçerlik çalışması*. Ülper H. (Ed.) 9. *Uluslararası Türkçenin Eğitim-Öğretimi Kurultayı Bildirileri* içinde, s. 206-221, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Çıkrıkçı, S. S. (2008), *İlköğretim öğrencilerinde özetleme becerisinin gelişimi*, *Dil Dergisi* 141(1), 19-35.
- Day, J. D. (1986). Teaching summarization skills: Influences of student ability level and strategy difficulty. *Cognition and Instruction*, 3(3), 193-210.
- Deneme, S. (2008). *Yabancı dilde yazma becerisinin gelişiminde özetleme tekniğinin öğretimi ve başarıya etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Deneme, S. (2009). *İngilizce öğretmen adaylarının özetleme stratejilerini kullanım tercihleri*. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 5(2), 85-91.

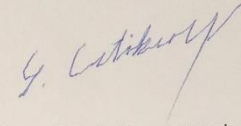
- Dilidüzgün, Ş. (2013). *Ortaokul Türkçe derslerinde okumadan özet yazmaya*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 46(2), 47-68.
- Dijk, T. & Kintsch, W. (1983). *Strategies of discourse comprehension*, New York: Academic Press, 57-78.
- Doğan Y. ve Özçakmak H. (2014). *Türkçe öğretmeni adaylarının dinlediğini özetleme becerilerinin değerlendirilmesi*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(28), 153-176.
- Epçaçan, C. (2018). *Okuduğunu anlama becerisinin gelişiminde özetleme tekniğinin etkisi üzerine bir değerlendirme*. Ekev Akademi Dergisi. 22(74), 11-30.
- Eyüp, B. & Stebler, M. (2012). “*Türkçe öğretmeni adaylarının özetleme stratejilerini kullanmadaki eğilimleri*”. Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, 1(1), 22-30.
- Fidan, D. ve Gerçek, Ş. (2018). *2017 Türkçe öğretim programında ve ortaokul Türkçe 5. sınıf ders kitabında özetleme becerisi*, Akfırat N. (Ed.) *Current debates in education* içinde, s. 293-310, London: IJOPEC Publication Limited.
- Friend, R. (2001). *Effects of strategy instruction on summary writing of college students*. *Contemporary Educational Psychology*, 26(1), 3-24.
- Gajria, M. & Salvia J. (1992). *The effects of summarization instruction on text comprehension of students with learning disabilities*. *Exceptional Children*, 58(6), 508-516.
- Garcia, J. & Michaelis J. (2001). *Social studies for children: A guide basic instruction*. Boston: Allyn and Bacon Pub, 2(8), 11-46.
- Garner, R. (1982). *Efficient text summarization: Costs and benefits*. *The Journal of Educational Research*, 75(5), 275-279.
- Garner, R. (1985). *Text summarization deficiencies among older students: Awareness or production ability?*. *American Educational Research Journal*, 22(4), 549-560.
- Görgeç, İzzet (1997). *Özetleme ve bilgi haritası oluşturma yönteminin bilgilendirici bir metin öğrenme ve hatırlama düzeyine etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güneş, F. (2013). *Türkçe öğretiminde metin seçimi*. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(1), 1-12.
- Jeong, J. (2010). *Effects of teacher-directed and student-interactive summarization instruction on reading comprehension and written summarization of Korean fourth graders*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. University of Illinois, Urbana-Champaign.
- Karasar, N. (1998). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Karatay, H. ve Okur, S. (2012). “*Öğretmen adaylarının öyküleyici ve bilgilendirici metinleri özetleme becerileri*” *The Journal of Academic Social Science Studies* , 5 (7), 399-420.

- Kağıtçıbaşı, Ç. (2004). *Yeni insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kırmızı, F. (2010). *İlköğretim 4. sınıf Türkçe öğretiminde çoklu zekâ kuramına dayalı iş birlikli öğrenme yönteminin özetleme stratejisi üzerindeki etkileri*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6,(1), 99 – 108.
- Kırmızı, Susar, F., Aslan, D., Deliveli K., Yaylı D., Akkaya N, (2008). *Etkinliklerle Türkçe öğretimi*. İstanbul: Ekin Yayınevi.
- Kudret, Z. ve Baydık, B. (2016). *Başarılı ve başarısız dördüncü sınıf okuyucularının okuduğunu anlama ve özetleme becerileri*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 17(3), 317-346.
- MEB (2018). *İlkokul ve ortaokul Türkçe dersi (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Öz, Feyzi (2006), *Uygulamalı Türkçe öğretimi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Özçakmak, H. (2015). *Türkçe öğretmeni adaylarının not alarak dinlemede özetleme stratejilerini kullanma becerileri*, Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özyılmaz, G. (2010). *İlköğretim 7. sınıf öğrencilerine okuduğunu anlama stratejileri öğretiminin okuduğunu anlama başarısı üzerine etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Rock, M.E.(2016) *A case study on the impact of reading strategies on the informational text for adolescent readers*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Liberty University, Lynchburg.
- Senemoğlu, N. (2012). *Gelişim, öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya*. Ankara: Pegem Akademi.
- Susar, F., Akkaya, N. (2009). *University students for using the summarizing strategies*. *Procedia Social and Behavirol Sciences*, 1(4), 2496-2499.
- Şapçı, D. (2018). *İlkokul öğrencilerinin bilgilendirici metinleri anlama ve özetleme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Taylor, K. K. (1986). *Summary writing by young children*. *Reading Research Quarterly*, 21(2), 193-208
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve spss ile veri analizi*, Ankara: Nobel Yayıncılık
- Taşpınar, M. (2006). *Kuramdan uygulamaya öğretim yöntemleri*. Ankara: Nobel Basımevi
- Türk Dil Kurumu (2019) *Güncel Türkçe sözlük*. Ankara: TDK. Ülper, H. (2011). *Özetleme becerisinin kazandırılmasına yönelik etkinlikler: ders kitapları temelinde bir araştırma*. D. Günay, Ö. Fidan, B. Çetin, F. Yıldız (Haz.) *Türkçe Öğretimi Üzerine Çalışmalar*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

EKLER**EK. 1. Özetleme Tutum Ölçeği Kullanım İzni**

Sayın Berkay EROĞLU,

Ortaokul Öğrencilerinin Özetleme Tutumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi adlı çalışmanızda Özetleme Tutum Ölçeğini kullanmanızda bir sakınca yoktur.

Doç. Dr. Gökhan ÇETİNKAYA

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı	Berkay
Soyadı	Eroğlu
Doğum Yeri ve Tarihi	Sandıklı-15.04.1984
Uyruğu	T.C.
İletişim Adresi ve E-mail Adresi	H. Edip Adivar Mh. Keklik Sok. No:8/2 Şişli/İSTANBUL beroglu@msn.com
Eğitim	
İlköğretim	Kızılören İlköğretim Okulu
Ortaöğretim	Sandıklı Anadolu Lisesi
Yükseköğretim (Lisans)	Pamukkale Üniversitesi-Türkçe Eğitimi
Yükseköğretim (Yüksek Lisans)	Pamukkale Üniversitesi- Türkçe Eğitimi
İngilizce ÜDS	48
Mesleki Deneyim	
23.02.2007 – 07.07.2008	Karaözü Şehit Er Mustafa Topçuoğlu İlköğretim Okulu Karaözü/Kayseri
07.07.2008 - 04/01/2011	Palas İlköğretim Okulu Palas/ Kayseri
04/01/2011 - 19/07/2011	Kani Arıkan İlköğretim Okulu Merkez / Kayseri
19/07/2011 - 27/06/2016	Osman Tevfik Yalman İlköğretim Okulu Kağıthane / İstanbul
27.06.2016 – (devam ediyor)	Cevdet Şamikoğlu Ortaokulu Kağıthane/İstanbul